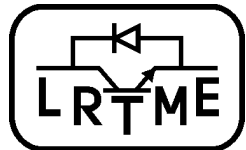

VODIK IN GORIVNE CELICE

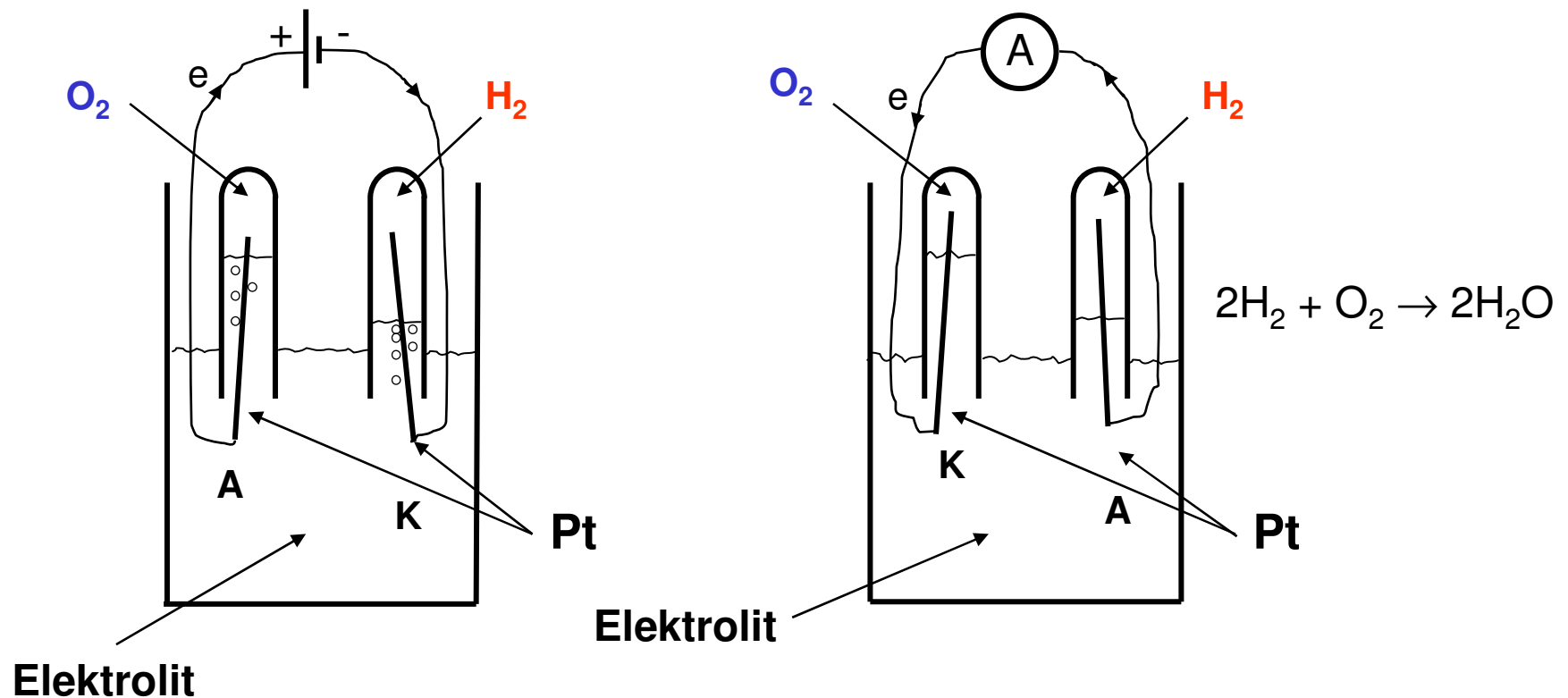
Katedra za mehatroniko

Laboratorij za regulacijsko tehniko in močnostno elektroniko

Štud. leto 2012/2013

Gorivna celica

- Prvo gorivno celico je izdelal Sir William Grove leta 1839.
- NASA - Apollo

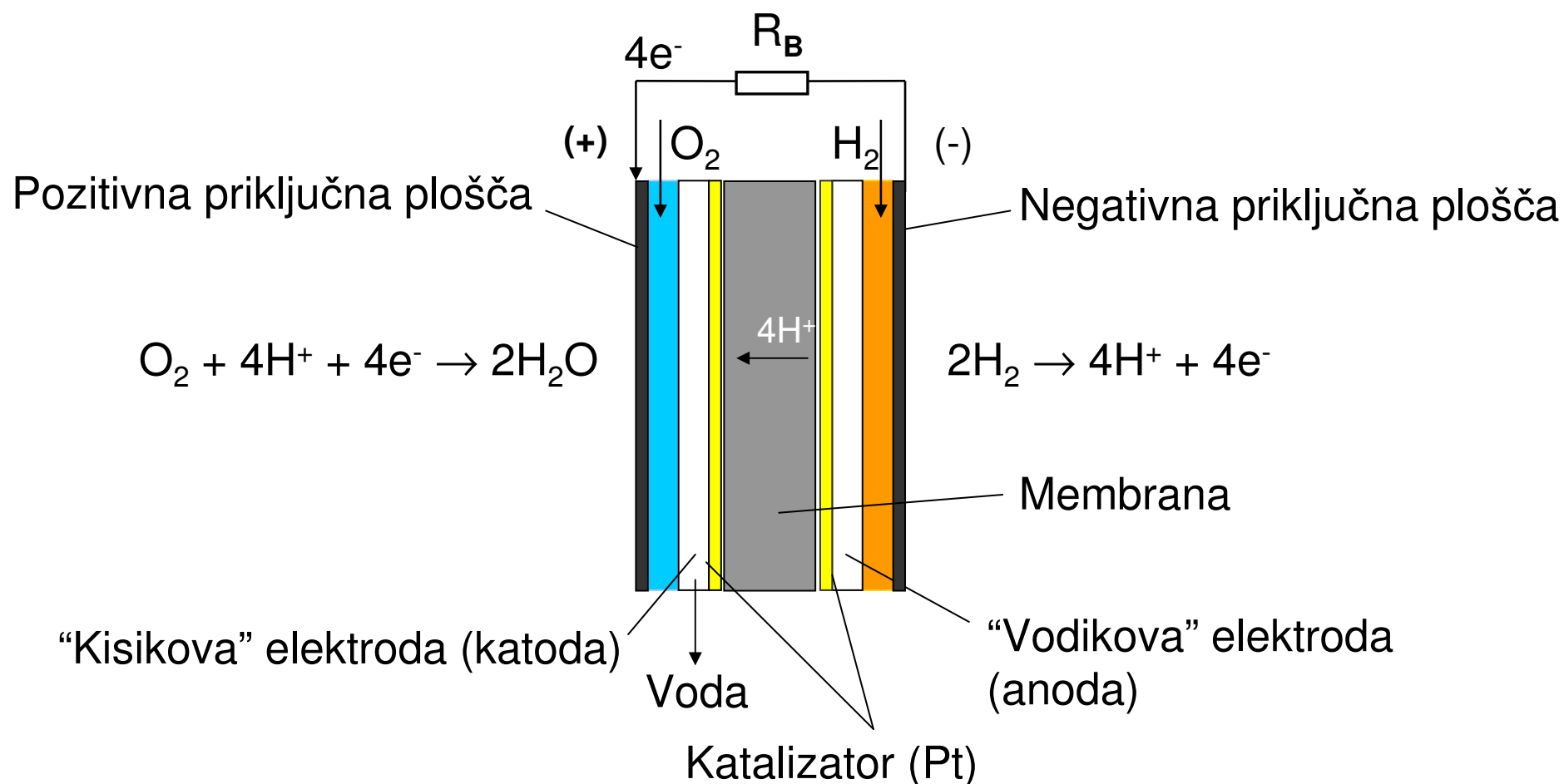

Kaj je gorivna celica?

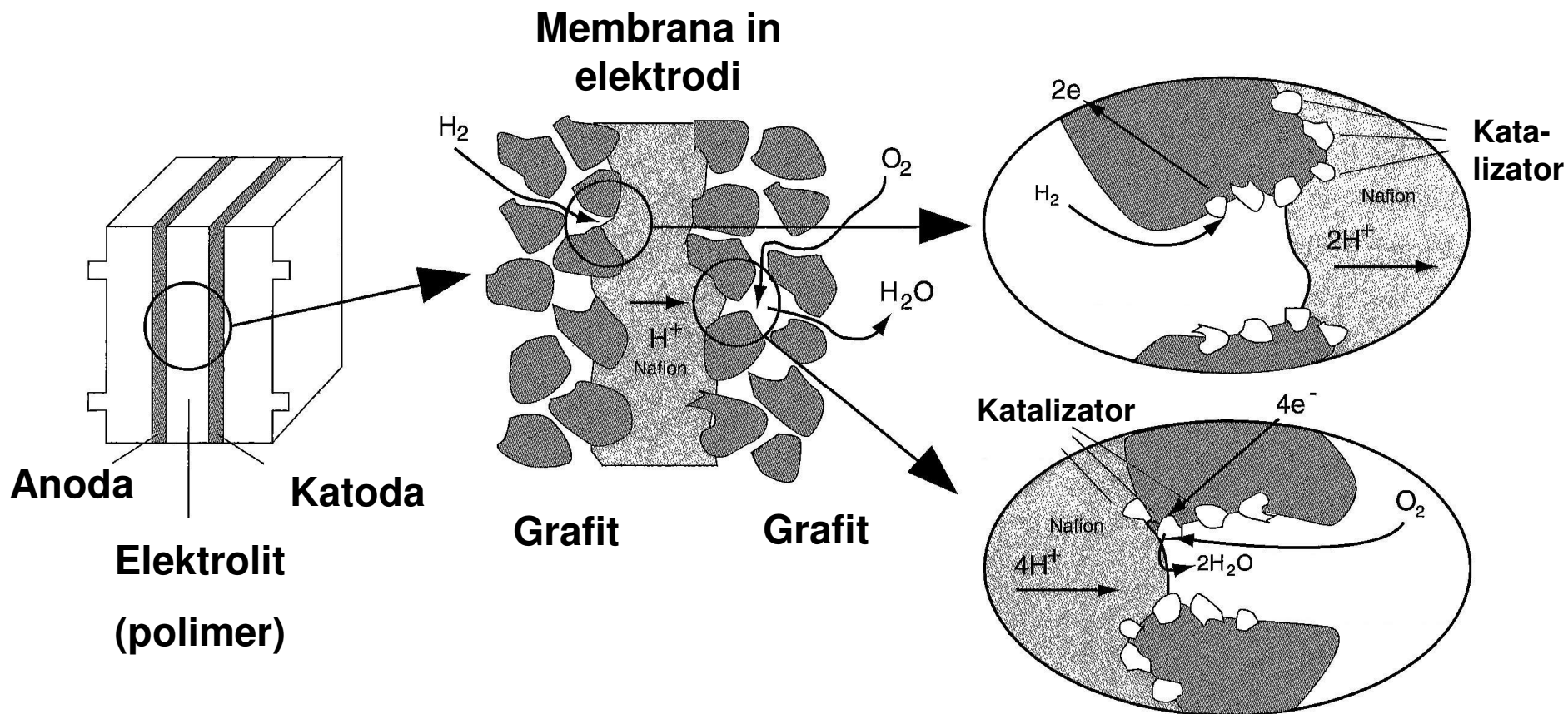
1. Gorivna celica je **elektrokemični pretvornik energije**.
2. Za delovanje potrebuje gorivo – **VODIK** H_2 in **KISIK** O_2 (iz zraka).
3. V elektrokemičnem procesu, ki se v njej odvija, proizvaja **električno energijo**, **vodo** in **toploto**.

Princip delovanja gorivne celice

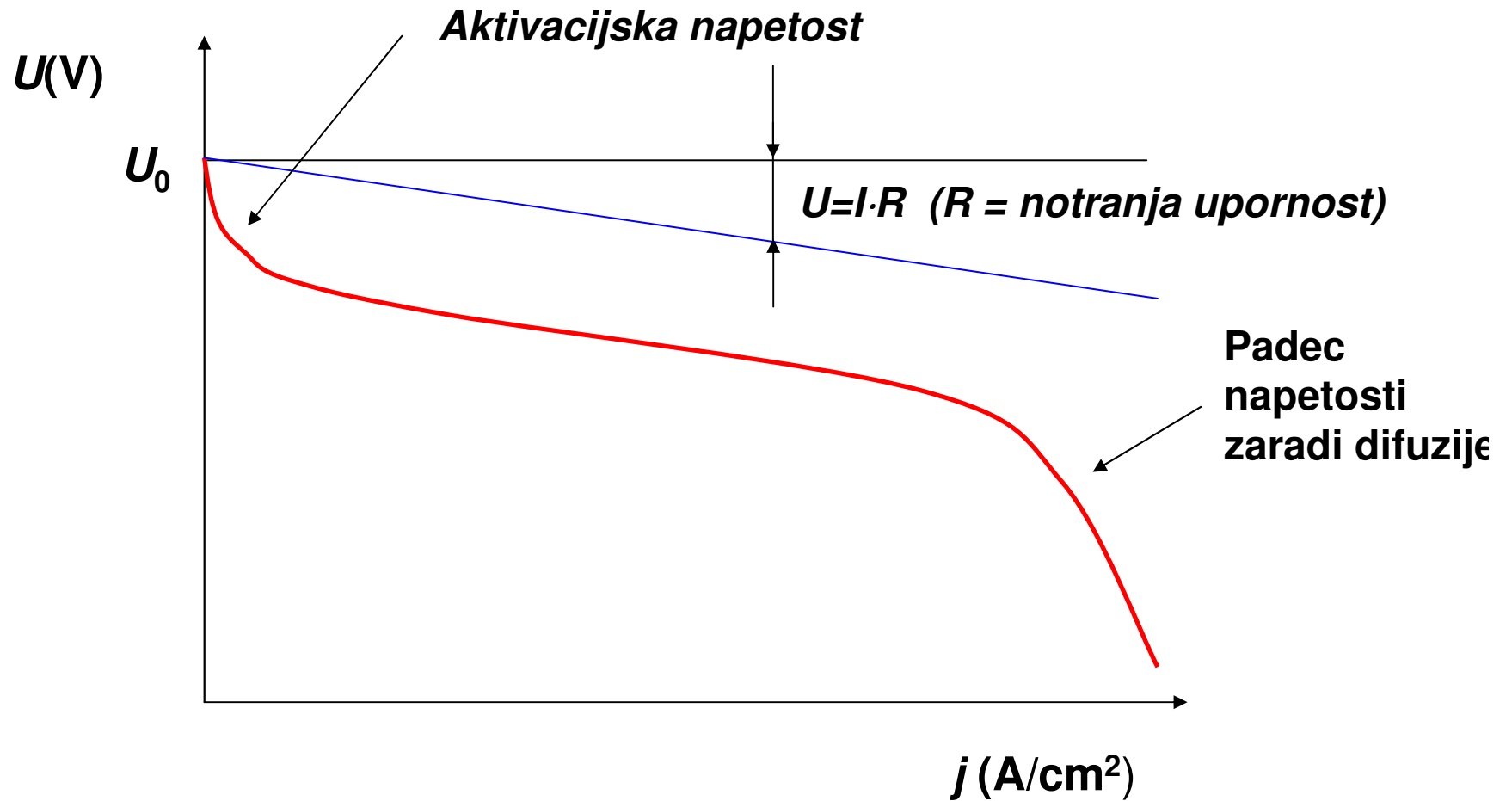
Primer: gorivna celica z membrano za izmenjavo protonov
Ang. – Proton Exchange Membrane Fuel Cell (PEMFC)

Membrana za izmenjavo protonov (ang. PEM)

U-I karakteristika gorivne celice

Zvišanje izkoristka gorivnih celic

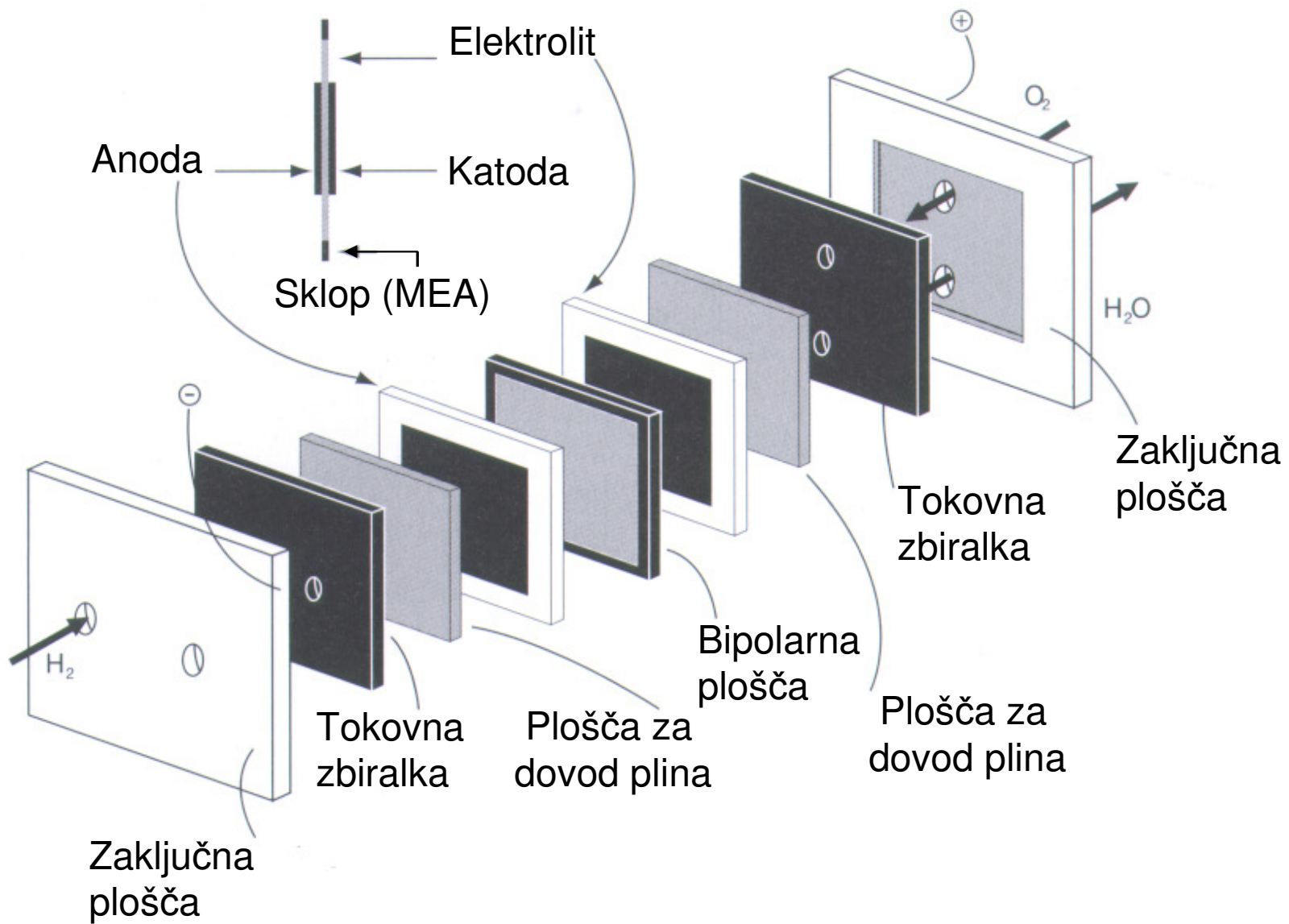
Učinkovitost gorivnih celice je možno izboljšati z naslednjimi ukrepi:

- doseči je treba ustrezno hitrost dovajanja obeh plinov na celotno površino elektrode
- zagotoviti je treba, da so plin, elektrolit in s katalizatorjem prevlečeni elektrodi čim bližje skupaj,
- preprečiti je treba prehajanje plinov skozi elektrolit,

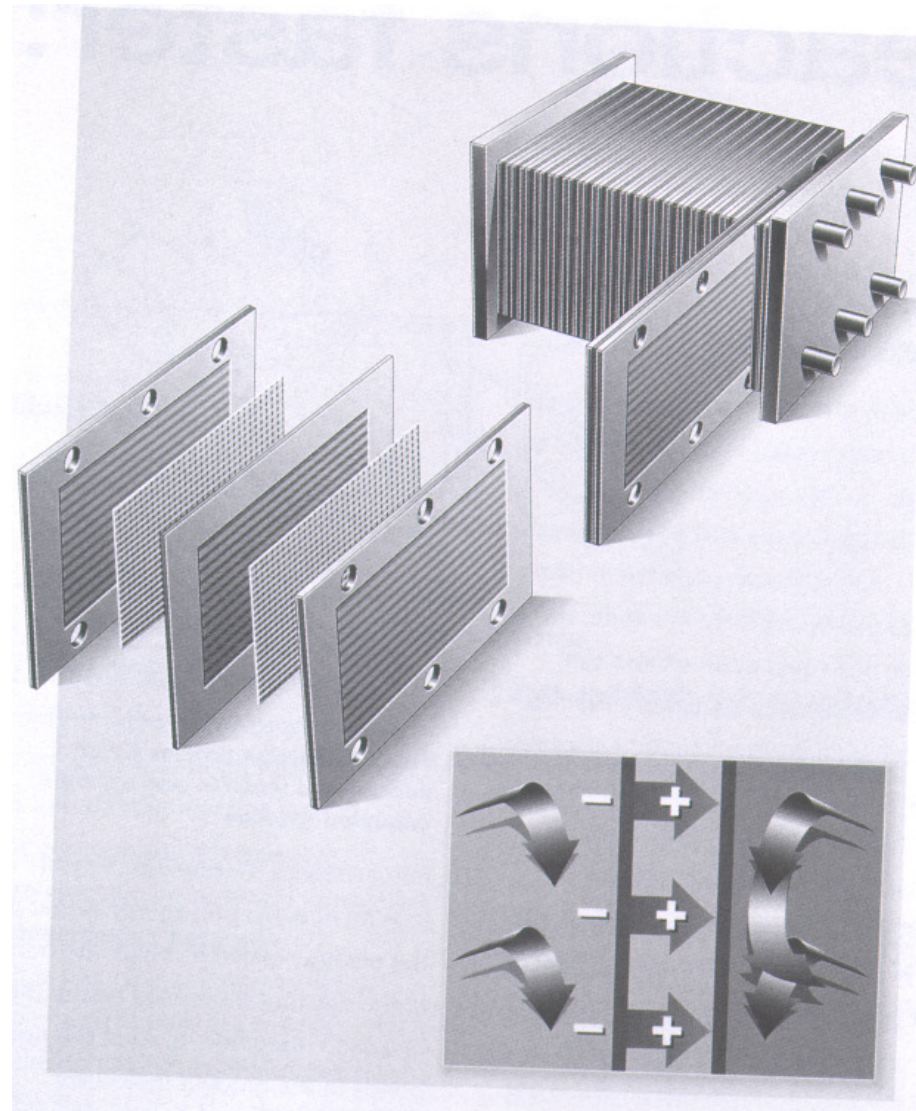
- doseči je treba čim višjo prevodnost membrane in elektrod,
- povečati je treba površino katalizatorja na enoto mase (to dosežemo z zmanjšanjem velikosti delcev),
- odstraniti je treba vodo, ki nastaja ob elektrodi, kjer dovajamo kisik. Pomembno je, da elektroda ni zalita z vodo, kar bi onemogočilo dostop kisika do elektrode.

Niz gorivnih celic

Niz gorivnih celic

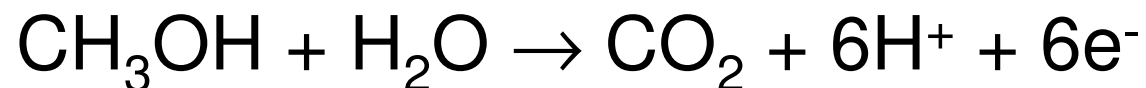

Stanje v razvoju

- Gorivne celice z membrano za izmenjavo protonov obratujejo pri relativno nizkih temperaturah (80°C) in dosežajo visoko gostoto moči.
- Hitro lahko spreminjajo izhodno moč in so še posebej primerne za naprave, kjer so potrebni hitri zagoni (npr. v avtomobilih).
- Ta tip celic je zelo občutljiv na čistost goriva. Največje izdelane enote že dosežajo moči do 250 kW.

Gorivna celica z metanolom

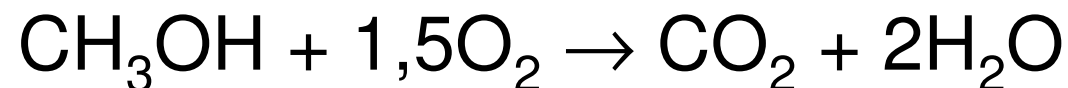
Na anodni strani:

Na katodni strani pa:

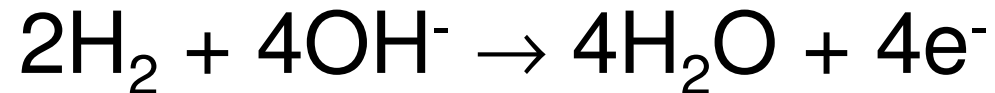
Celotna reakcija je torej:

Alkalna gorivna celica

(ang. Alkaline Fuel Cells)

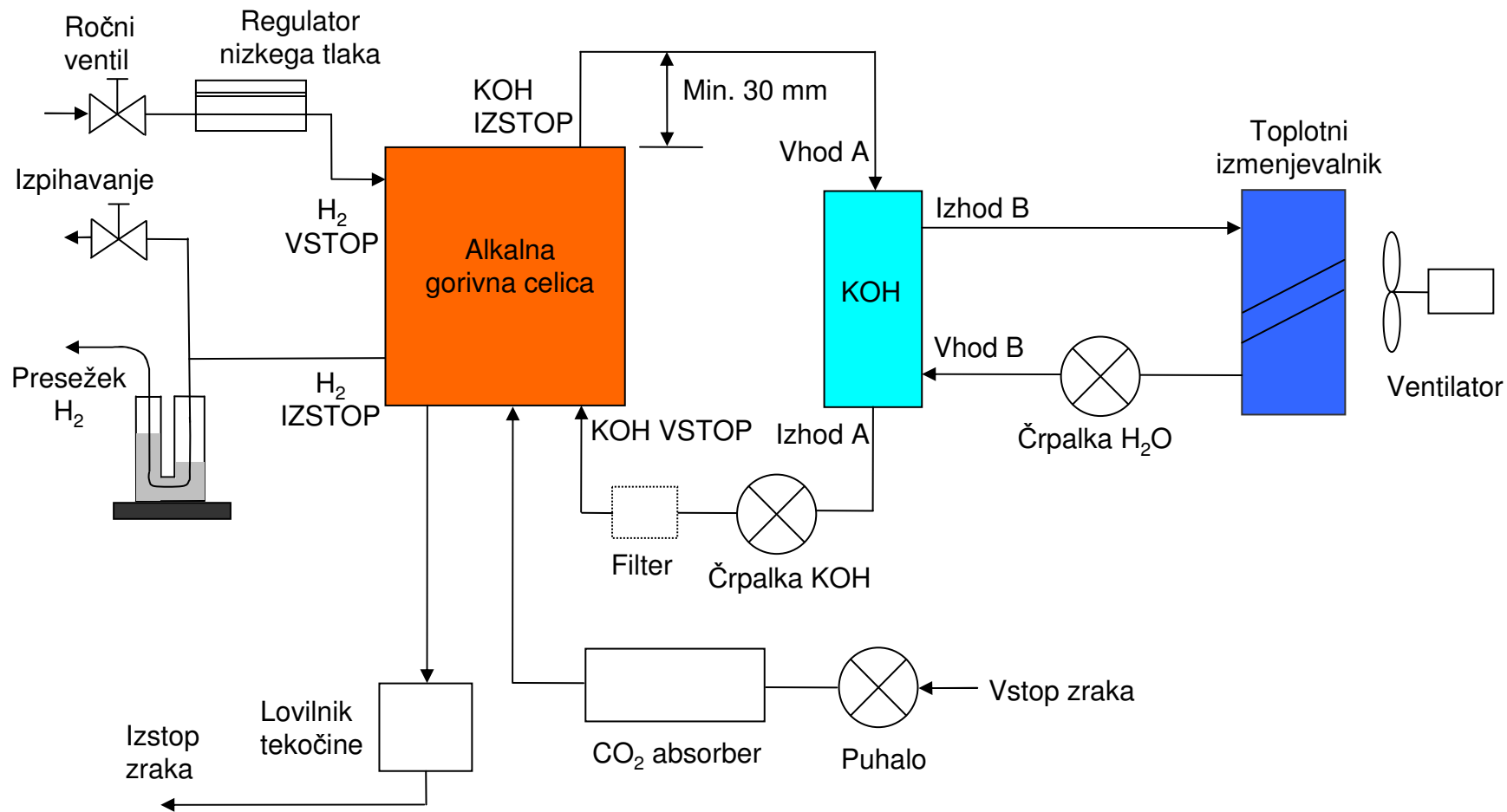
Na anodni strani:

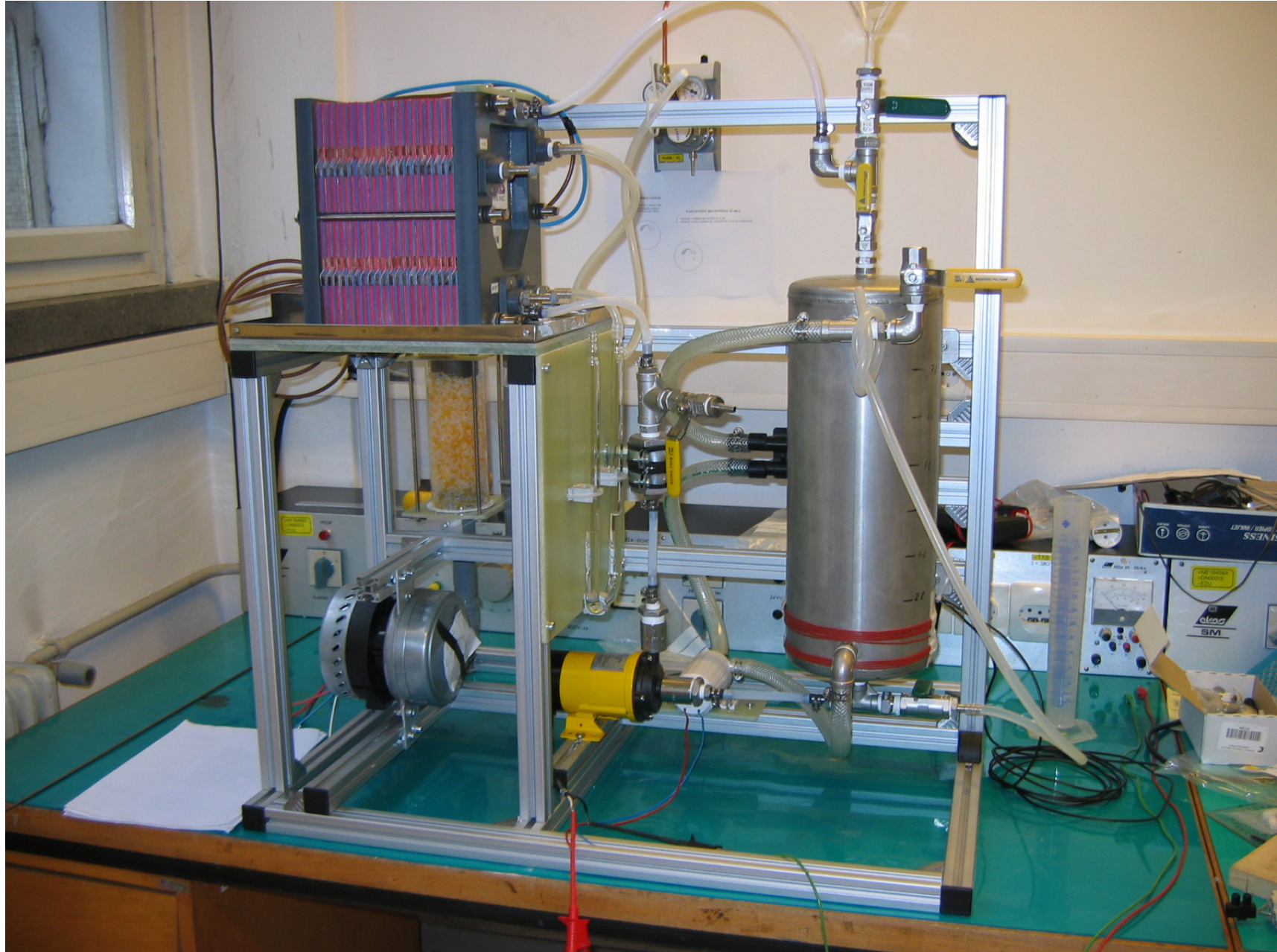
Katodni strani pa:

Iz reakcij je razvidno, da mora biti elektrolit bazična raztopina. Uporabimo lahko raztopino NaOH ali KOH, ki sta zadosti topni, ne preveč korozivni in cenovno dosegljivi.

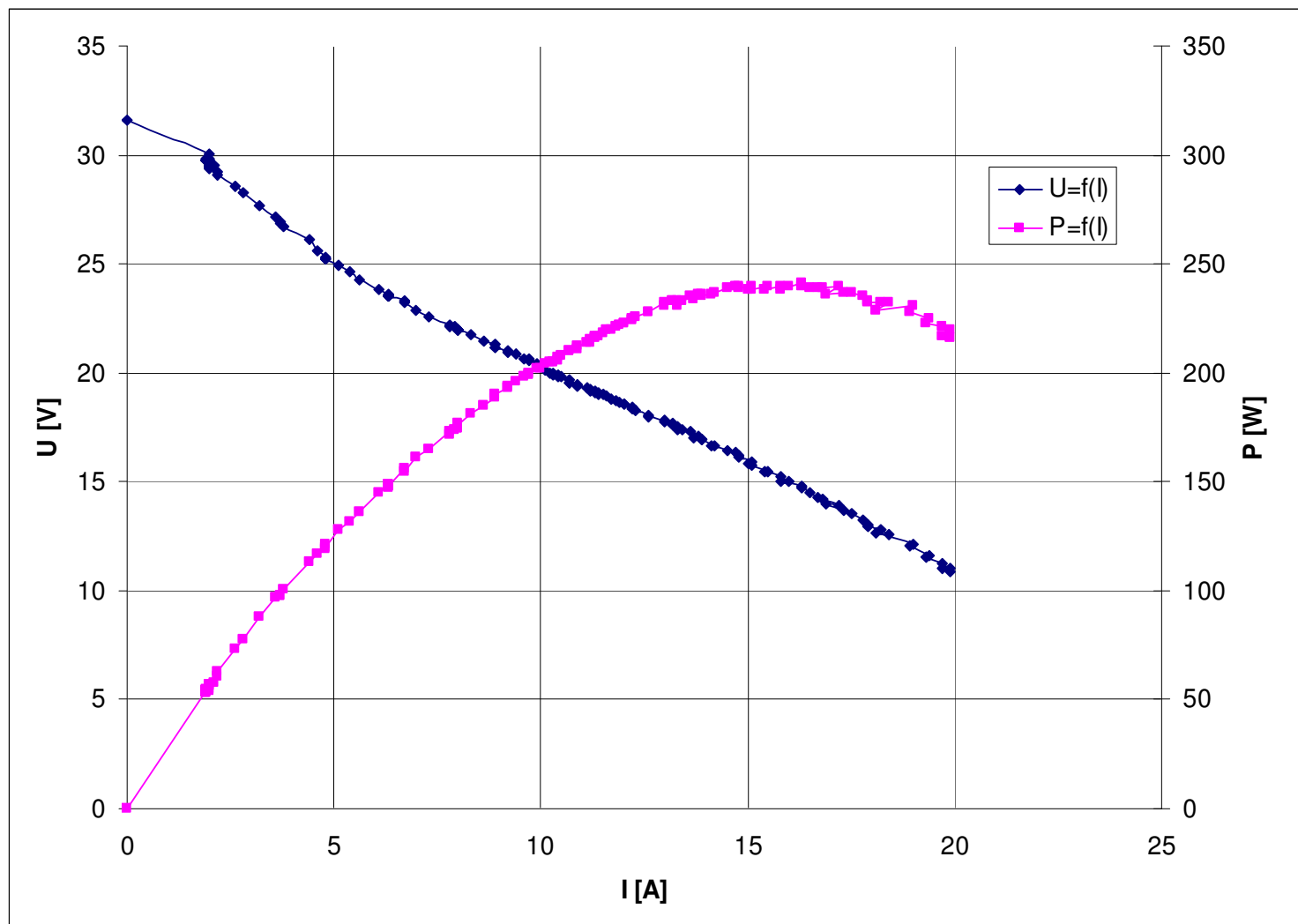

b) Izmerjena bremenska karakteristika ($T=50^{\circ}\text{C}$), Elektrolit: 7 molarni KOH

Ostale izvedbe gorivnih celic

- Gorivna celica s fosforno kislino – (ang. Phosphoric Acid Fuel Cell - PAFC).
- Gorivna celica s staljenim karbonatom – (ang. Molten Carbonate - MCFC).
- Gorivne celice s trdnim oksidom – (ang. Solid Oxide Fuel Cells - SOFC).

Gorivna celica	Elektrolit	Gorivo	Katodni plin	Delovna temperatura	Uporaba
Alkalna gorivna celica (AFC)	KOH	Vodik	Kisik	60 – 90 °C	Vesolj. tehnika
PEM elektrolizna celica	Membrana iz polimera	Vodik	Kisik v zraku	60 – 90 °C	Transportna vozila, stac. nap. postaje...
Metanolna GC	Membrana iz polimera	Metanol	Kisik v zraku	90 – 120 °C	Transportna vozila, stac. nap. postaje..
GC s fosforno kislino	Fosforna kislina	Vodik	Kisik v zraku	200 °C	Stac. nap. postaje, sproizvodnj a toplote
GC s staljenim karbonatom	Staljeni Karbonat	Vodik, metan	Kisik v zraku	650 °C	Stac. nap. postaje, sproizvodnj a toplote
GC s trdnim oksidom	Keramični elektrolit	Vodik, metan	Kisik v zraku	800 – 1000 °C	Stac. nap. postaje, sproizvodnj a toplote

Vrsta gorivne celice	PEMFC	PAFC	MCFC	SOFC
Elektrolit	Membrana za izmenjavo protonov	Fosforna kislina	Stisnjen ogljik	Trdni keramični oksid
Delovna temperatura	60 - 90	200	650	800 - 1000
Materiali za glavne sestavne dele celice	Ogljik	Grafit	Nerjavno jeklo	Kalcijev titanat
Izkoristek (%)	40 - 50	40 - 50	60 +	60 +
Stanje v razvoju gorivnih celic (leto 2004)	Do 250 kW	Že delujejo enote z močjo med 200 in 250 kW	Laboratorijske enote z močjo do 2 MW	Laboratorijske enote z močjo do 100 kW

Napetost odprtih sponk

- Gibbsova razpoložljiva energija
- Definicija: G je razpoložljiva energija za opravljanje dela, pri tem pa ne upoštevamo dela, ki je opravljeno za spremembe tlaka oz. volumna
- Pri gorivni celici je G električna energija

- ΔG = izmenjava dela nekega sistema z okolico med reverzibilno transformacijo – končno stanje je enako začetnemu. Pri tem ne upoštevamo dela, ki se porabi za spremembo tlaka.
- Gibbsova energija je merilo koristnega dela, ki ga dobimo iz sistema (pri konstantni temperaturi in tlaku)

- V elektrokemiji računamo potrebno energijo na **mol** snovi
- Primer: $(g)_{\text{H}_2\text{O}}$ – specifična Gibbsova energija za tvorbo vode

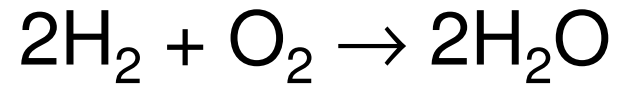
Teorija:

1 mol elektronov vsebuje $N = 6,022 \cdot 10^{23}$ elektronov
(Avogadrovo število)

Naboj 1 mola elektronov: $F = N \cdot e = 96485 \text{ As}$
(Faraday-eva konstanta)

Izračun napetosti pri gorivni celici:

III

Gibbsova razpoložljiva energija:

$$\Delta\bar{g} = \bar{g}_{(produktov)} - \bar{g}_{(reaktantov)}$$

Pri gorivni celici:

Reaktanta: **vodik, kisik**

Produkt: voda

$$\Delta \bar{g} = \bar{g}_{(H_2O)} - \bar{g}_{(H_2)} - \frac{1}{2} \bar{g}_{(O_2)}$$

Δg ni konstanta !

$$\Delta g = f(T)$$

Agr. stanje vode (produkt)	T (°C)	$\Delta\bar{g}$ (kJ/mol)
Tekoče	25	-237,2
Tekoče	80	-228,2
Plin	80	-226,1
Plin	100	-225,2
Plin	200	-220,3
Plin	400	-210,3
Plin	600	-199,6
Plin	800	-188,6
Plin	1000	-177,4

Izračun napetosti odprtih sponk:

- pri vsaki molekuli H_2 se sprostita dve elektrona
- 1 mol $\text{H}_2 \rightarrow 2N$ elektronov

$$-2Ne = -2F$$

- El. delo:

$$A_{el} = -Q \cdot U$$

- Če je sistem reverzibilen (brez izgub), je sprememba Gibbsove energije:

$$\Delta\bar{g} = -2F \cdot U$$

$$U = \frac{-\Delta\bar{g}}{2 \cdot F}$$

Primer: Če gorivna celica deluje pri 25 °C:

$$U = \frac{237200 \text{ Jmol}^{-1}}{2 \cdot 96485 \text{ As}} = 1,2292 \text{ V} \cong 1,23 \text{ V}$$

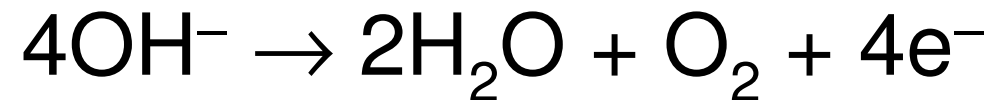
Pridobivanje vodika z elektrolizo

- Fotoliza
- Elektroliza kislih in bazičnih raztopin:

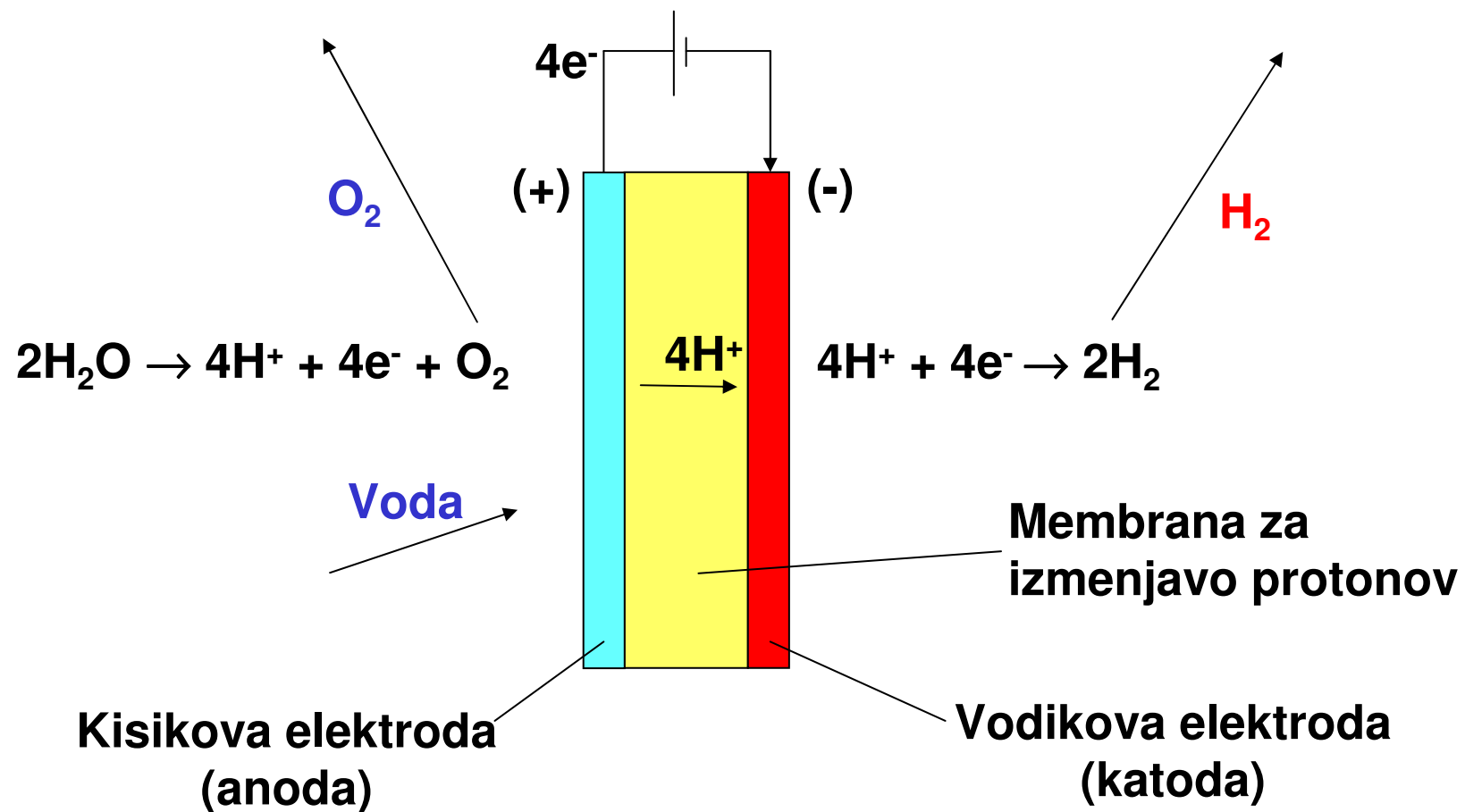
Ob katodi:

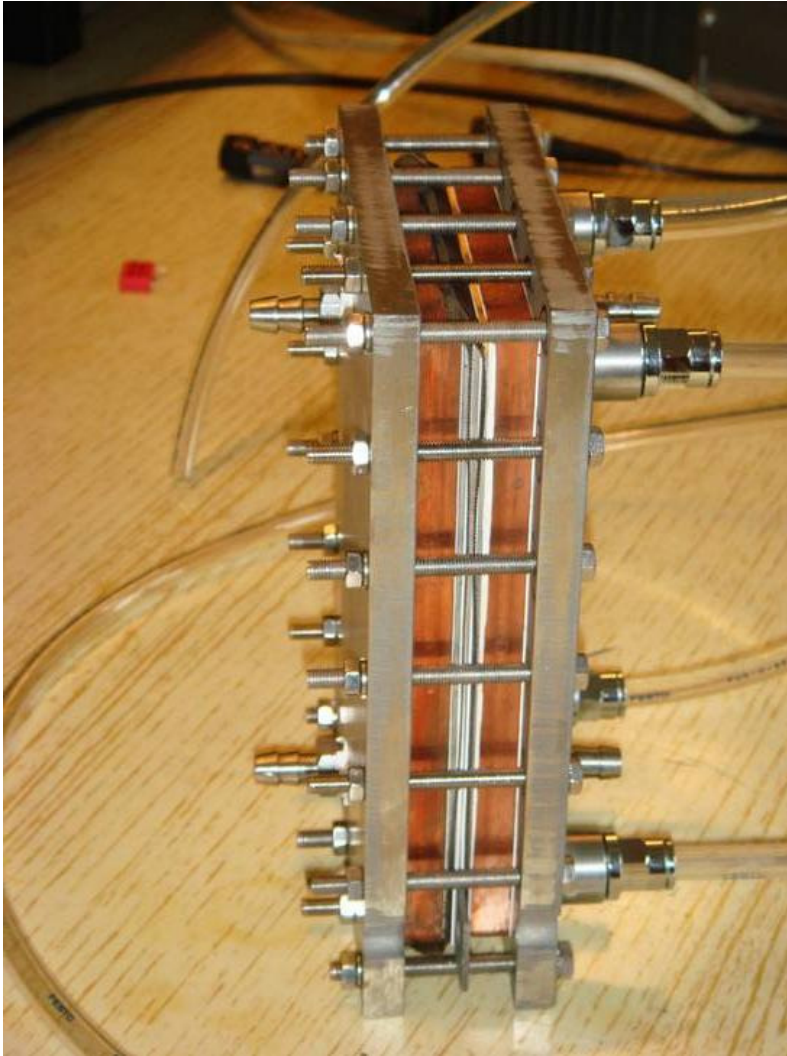

Ob anodi:

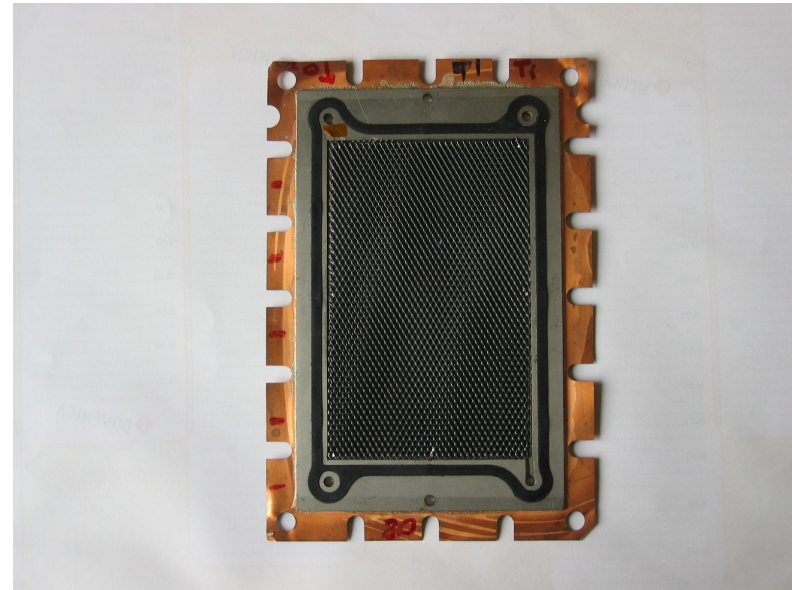

Elektrolizna celica z membrano iz polimera

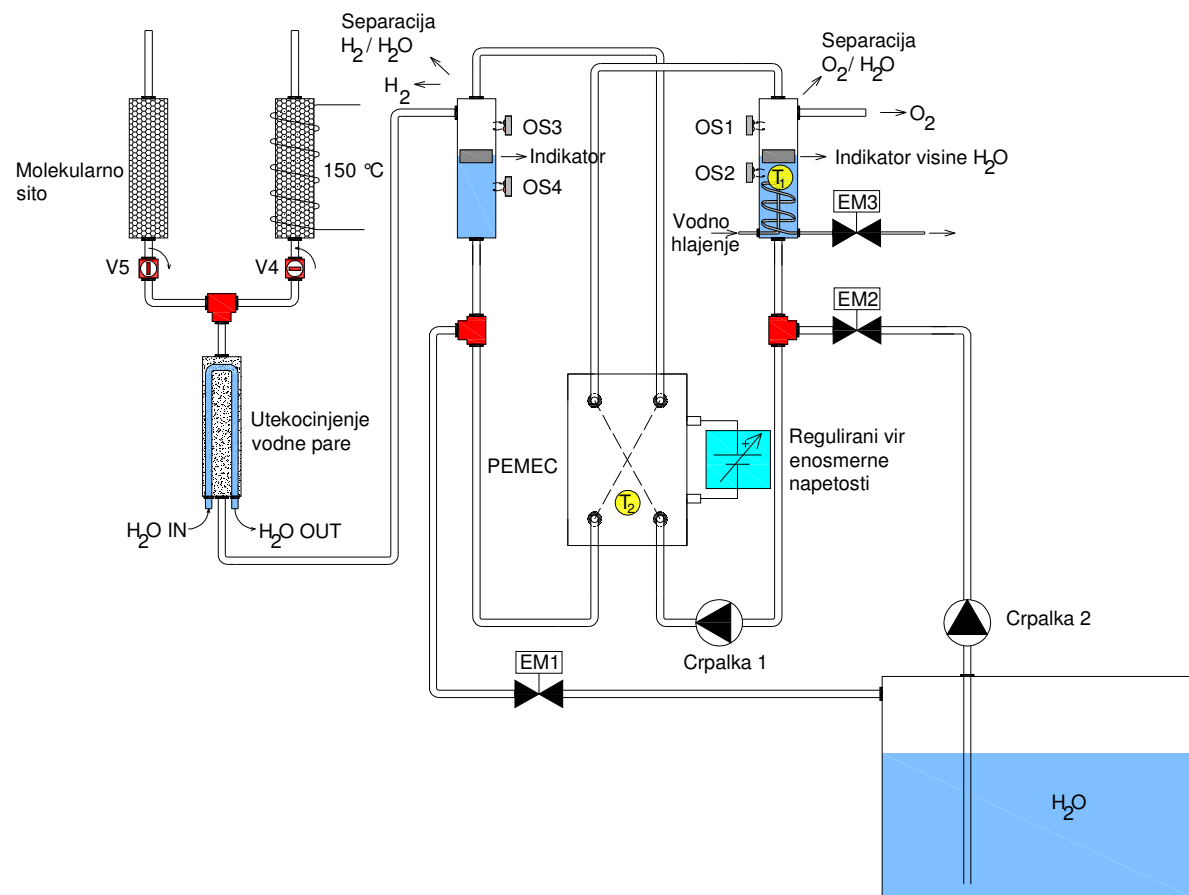
**Eksperimentalna PEM
elektrolizna enota**

**Anodna stran bipolarne
plošče v elektrolizni enoti**

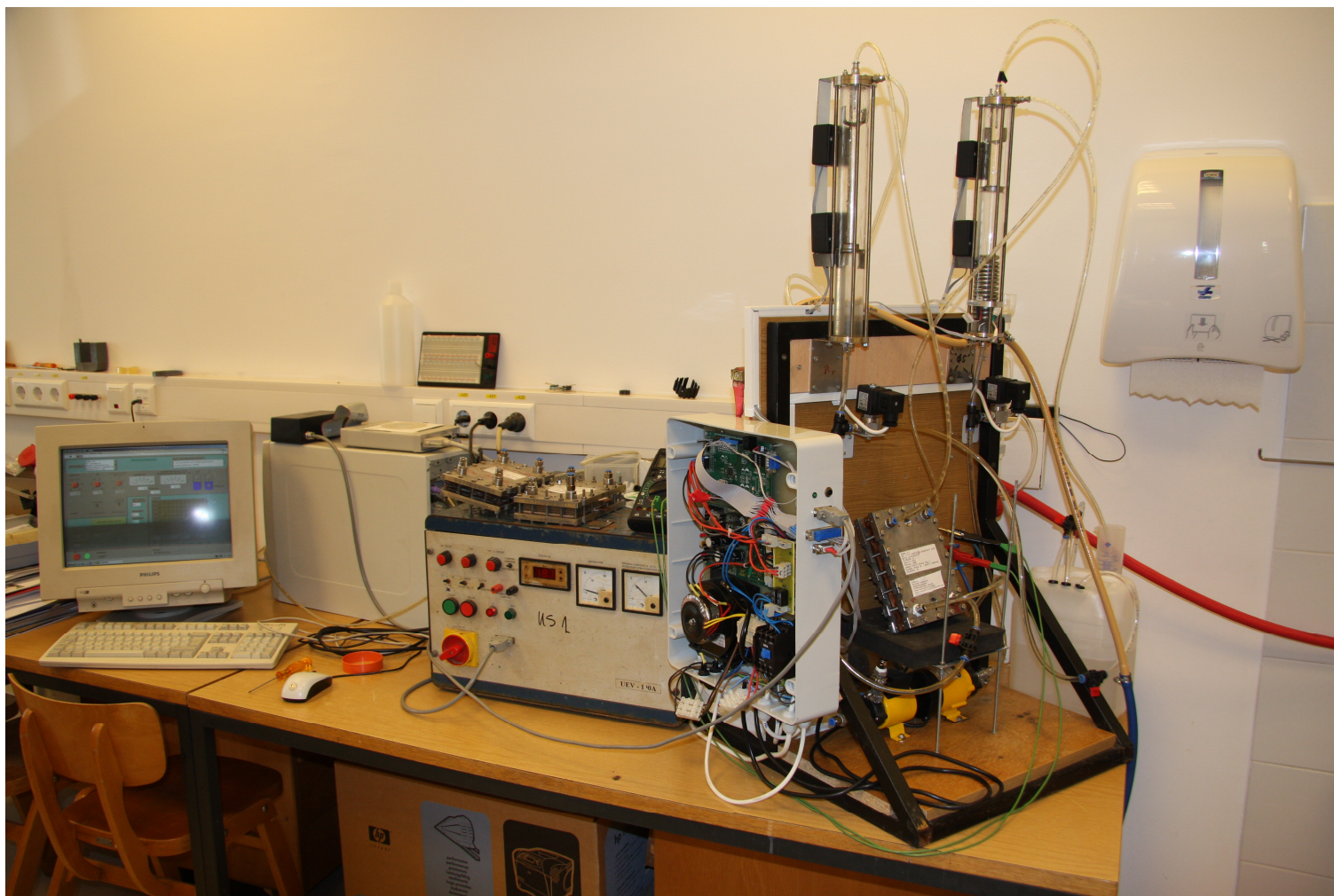

Sistem za vodenje postopka PEM elektrolize

Sklopi:

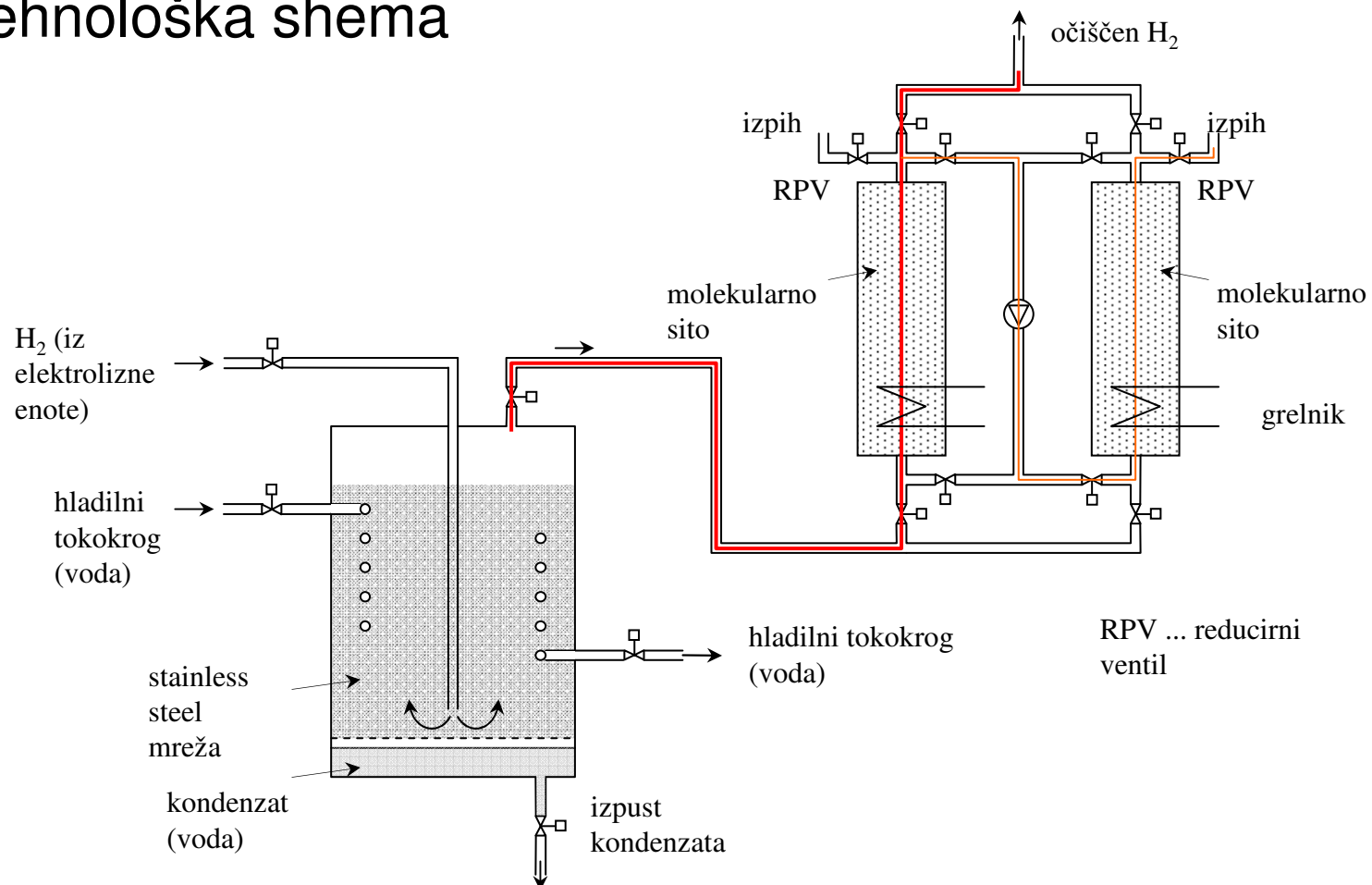
- PEMEC
- Regulirani vir enosmerne napetosti
- Separatorji voda/plin
- Hladilni sistem
- Regulacija nivoja vode
- Čiščenje vodika

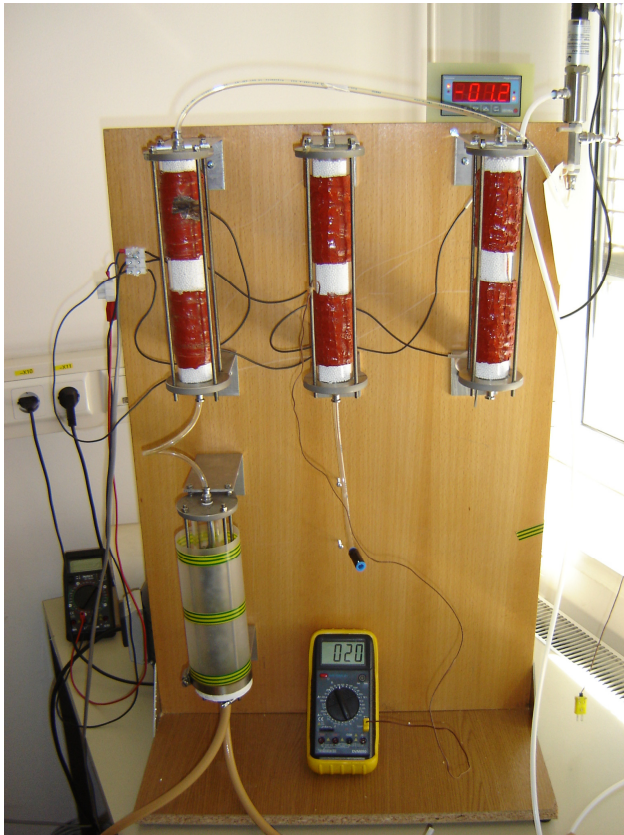
Eksperimentalni sistem s PEM elektrolizno enoto

Razvlaževanje in čiščenje vodika

- Tehnološka shema

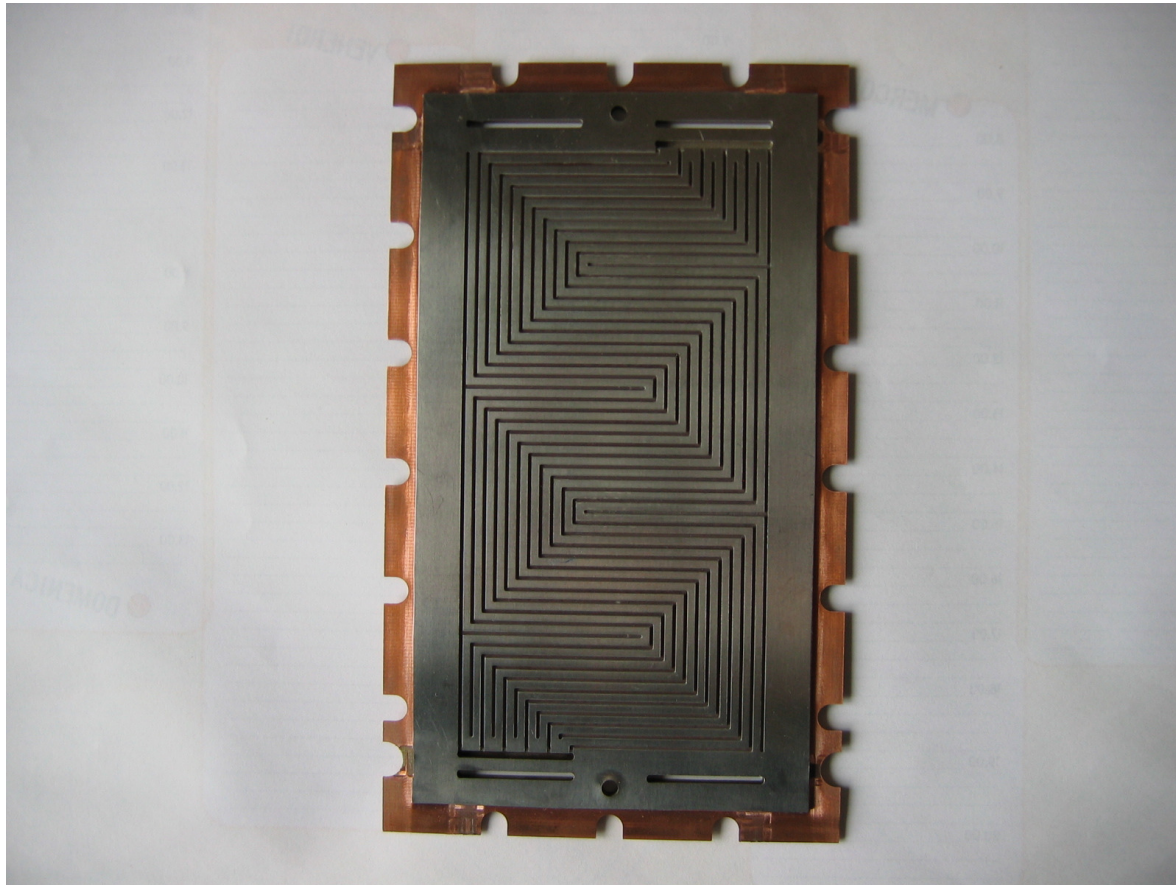
- Izvedba

Razvlaževanje in čiščenje vodika

- Rezultati
  - Relativna vlažnost vodika na vstopu v sistem za razvlaževanje: 90-100%
  - Relativna vlažnost vodika na izstopu: $\approx 0,05\%$
(temperatura rosišča: od -50 °C do -60 °C ; 40 do 10 PPM)
  - Zahtevana čistost vodika za shranjevanje v MH:
    - 99,99% $\rightarrow$ 100 PPM
    - 99,999% $\rightarrow$ 10 PPM

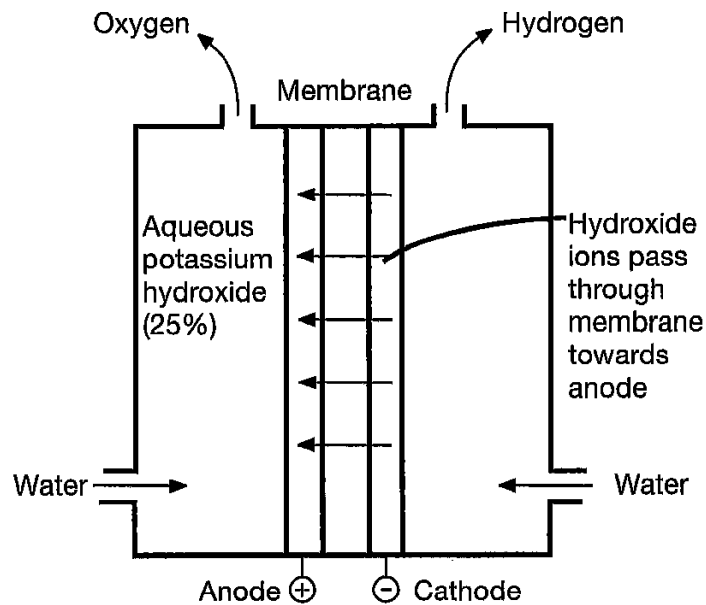
Naslednji korak: PEM gorivna celica

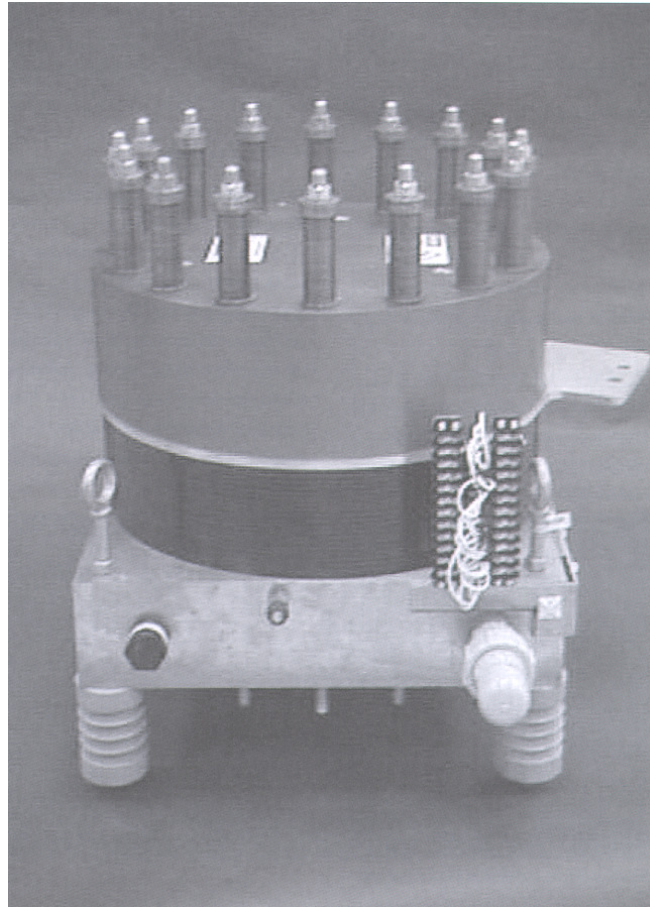

Bipolarna plošča za PEM gorivno celico

Elektrolizna celica z alkalno membrano

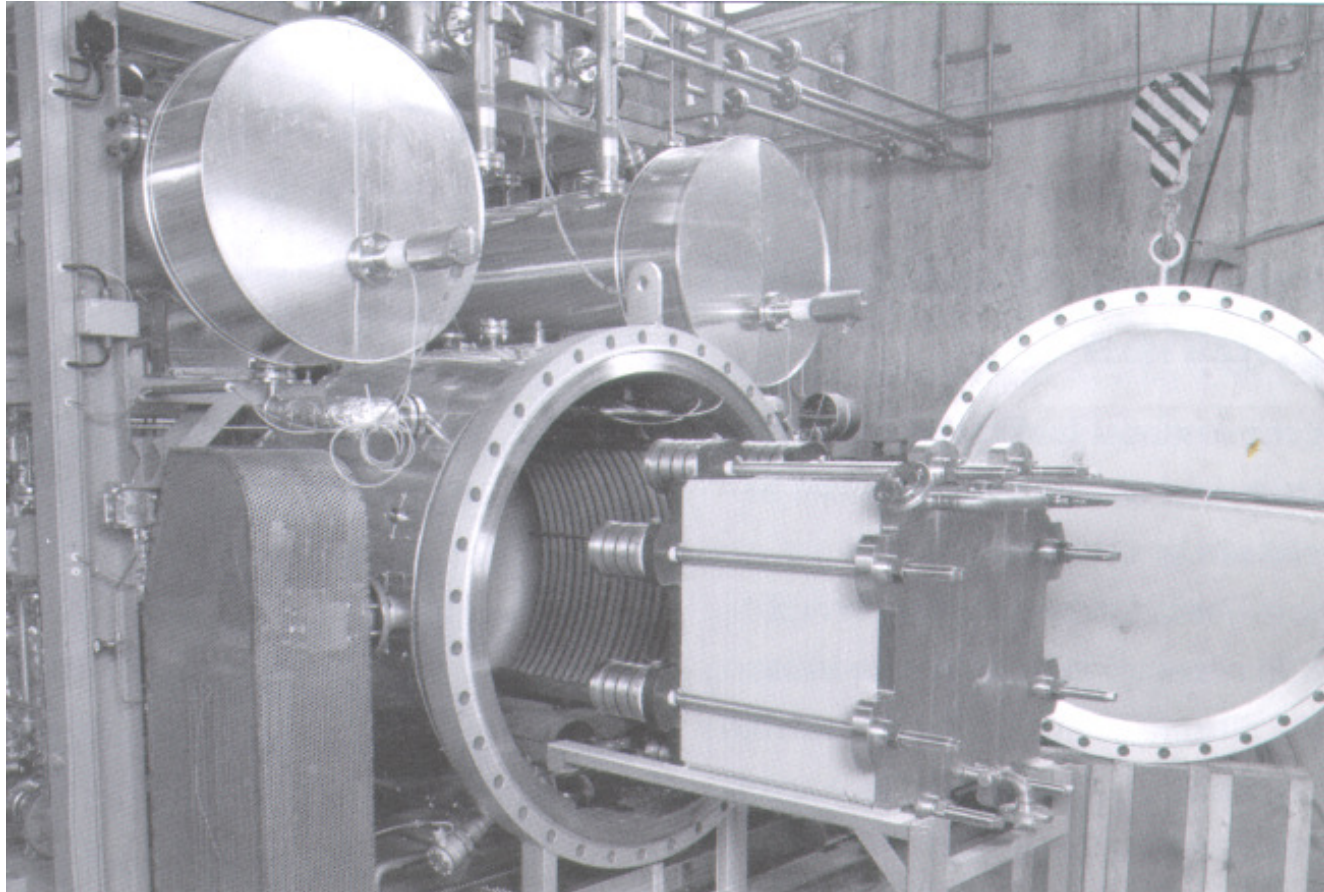
- Elektrolit je tekoči 25% KOH, elektrodi pa sta izdelani iz niklja, ker ga bazične snovi ne raztapljajo.

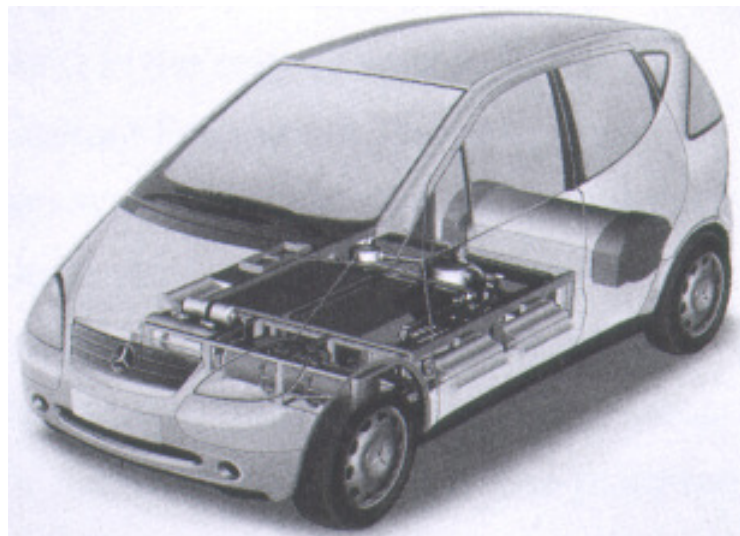
Elektrolizna celica z membrano za izmenjavo protonov, ki proizvaja 10 m³ na uro s čistostjo 99,999%

Alkalna elektrolizna celica, ki proizvaja 25 m³ vodika na uro s čistostjo 99,5%

Primeri uporabe gorivnih celic

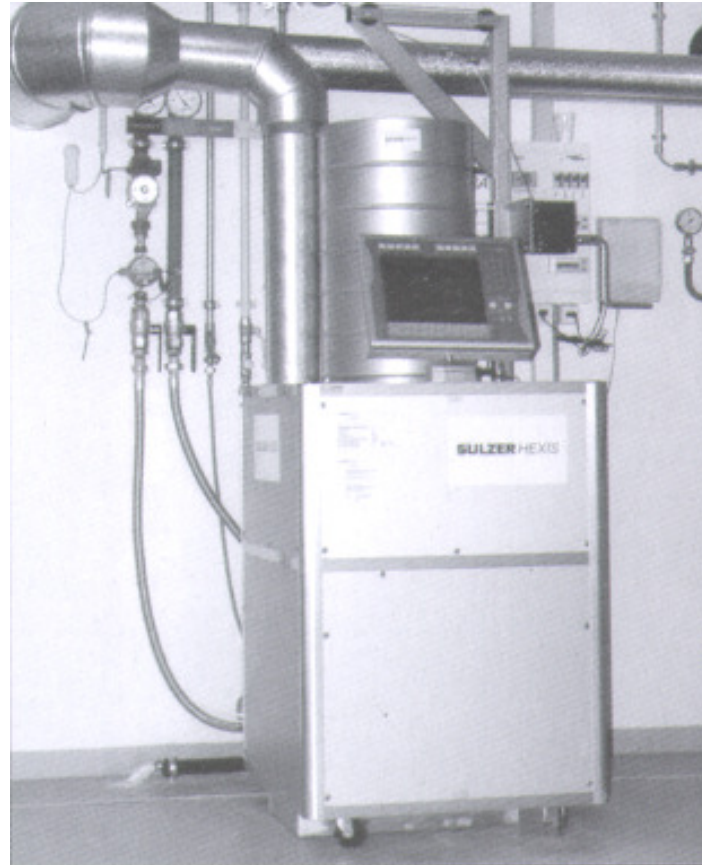
Daimler - Chrysler (serija A)

Moč - 55 kW, najv. hitr.- 145 km/h, doseg - 450 km

Vodik v vozilih – javni transport

Nazivne vrednosti:	
Št. potnikov	30 sed./največ 70
Gorivo	Stisnjen vodik
Doseg	200 km
Moč	190 kW
Kol. vodika	40 kg (9 posod na strehi)
Čas polnjenja	10 do 20 minut
Izpust	Vodna para

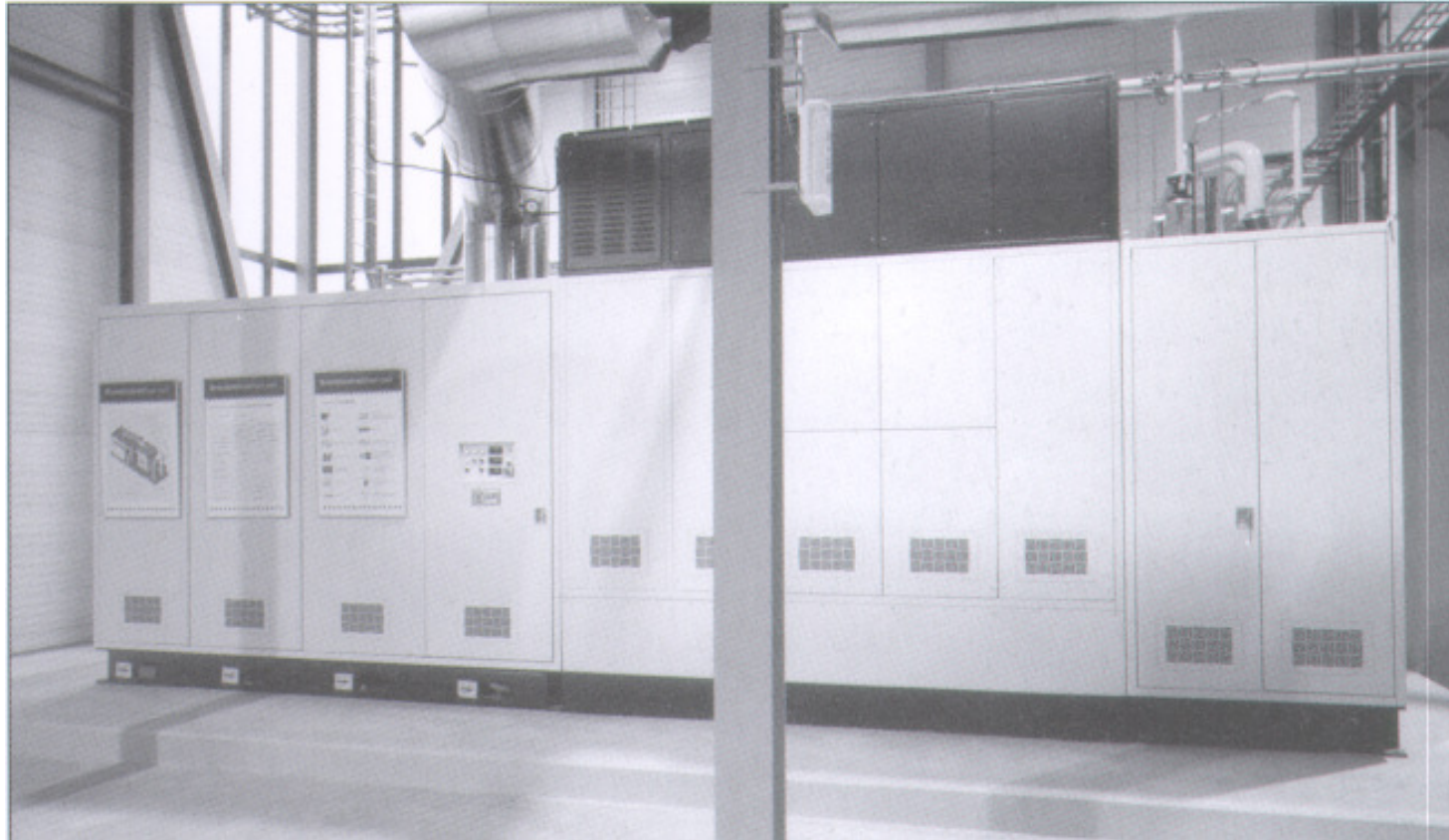

Gorivna celica s trdnim oksidom

Električna moč je 1 kW, toplotna moč 2 kW

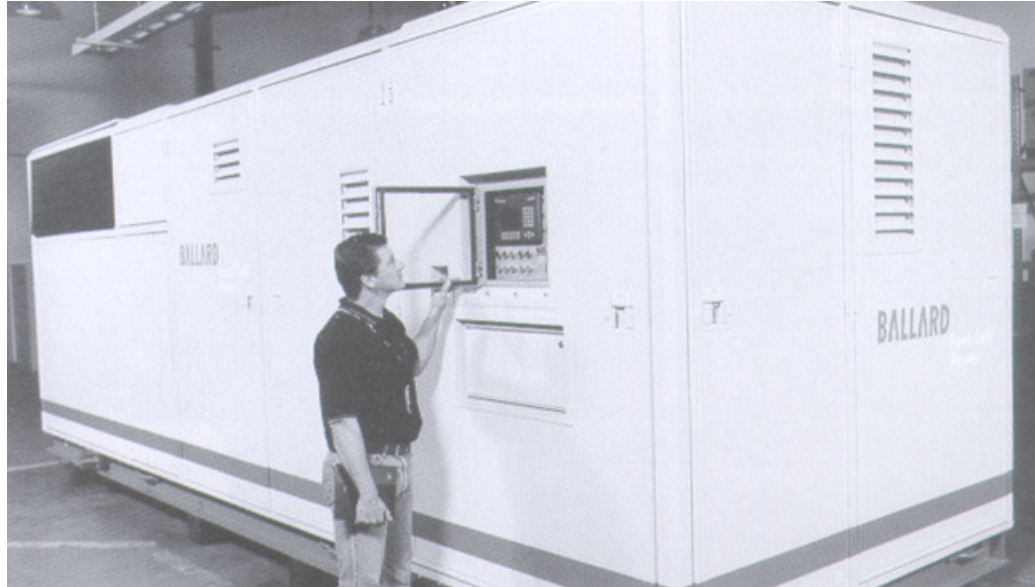
(izkoristek 90 %, z upoštevanjem “soproizvodnje” (ang. Cogeneration”

Gorivna celica s trdnim oksidom moči 100 kW

Gorivna celica s fosforno kislino
z močjo 200 kW (Ballard)

“Mala elektrarna” z gorivno celico (moč 250 kW)

Razvoj gorivnih celic:

100 W/liter - levo (1989)

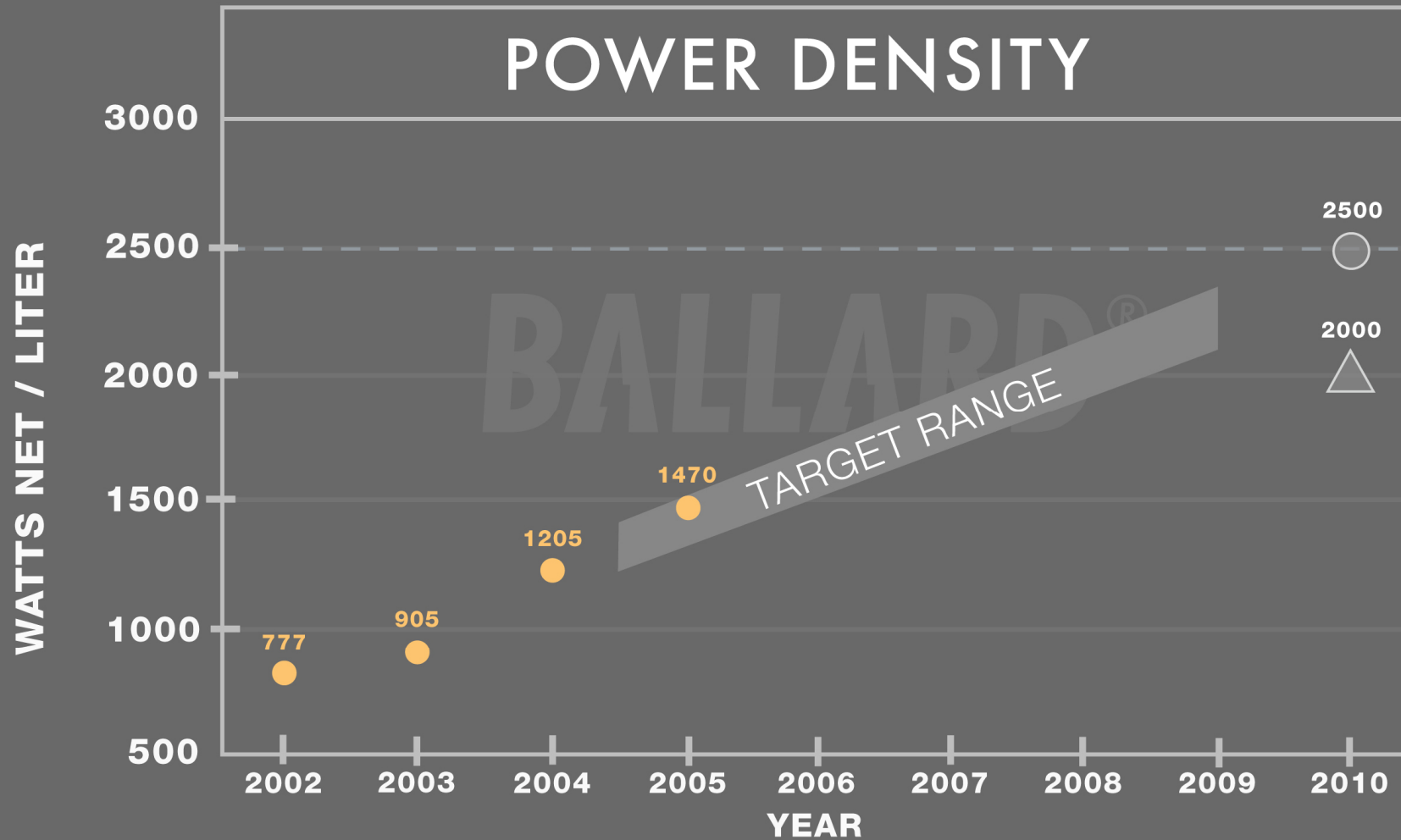
1100 W/liter - desno leta (1996)

1300 W/liter – leta 2000 (na sliki ni prikazana)

1470 W/liter – leta 2005 (na sliki ni prikazana)

POWER DENSITY

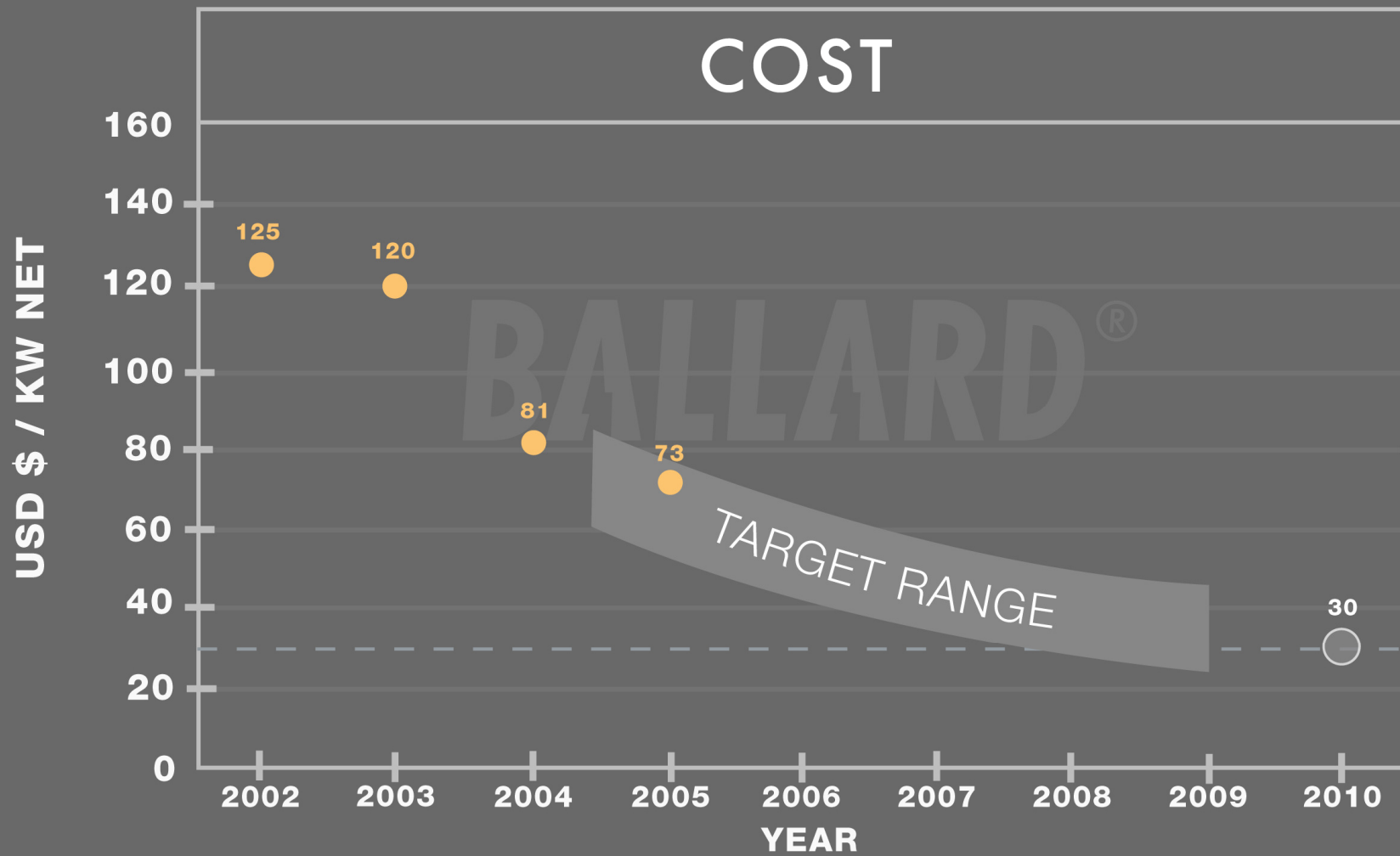
Legend

- Ballard's achievement to-date
- Ballard Target: 2,500 Watts_{net}/liter
- △ US DOE Target: 2,000 Watts_{net}/liter

Notes

- System net power / Stack module volume
- 2005: Stack gross power = 100 kW
System net power = 85 kW

COST

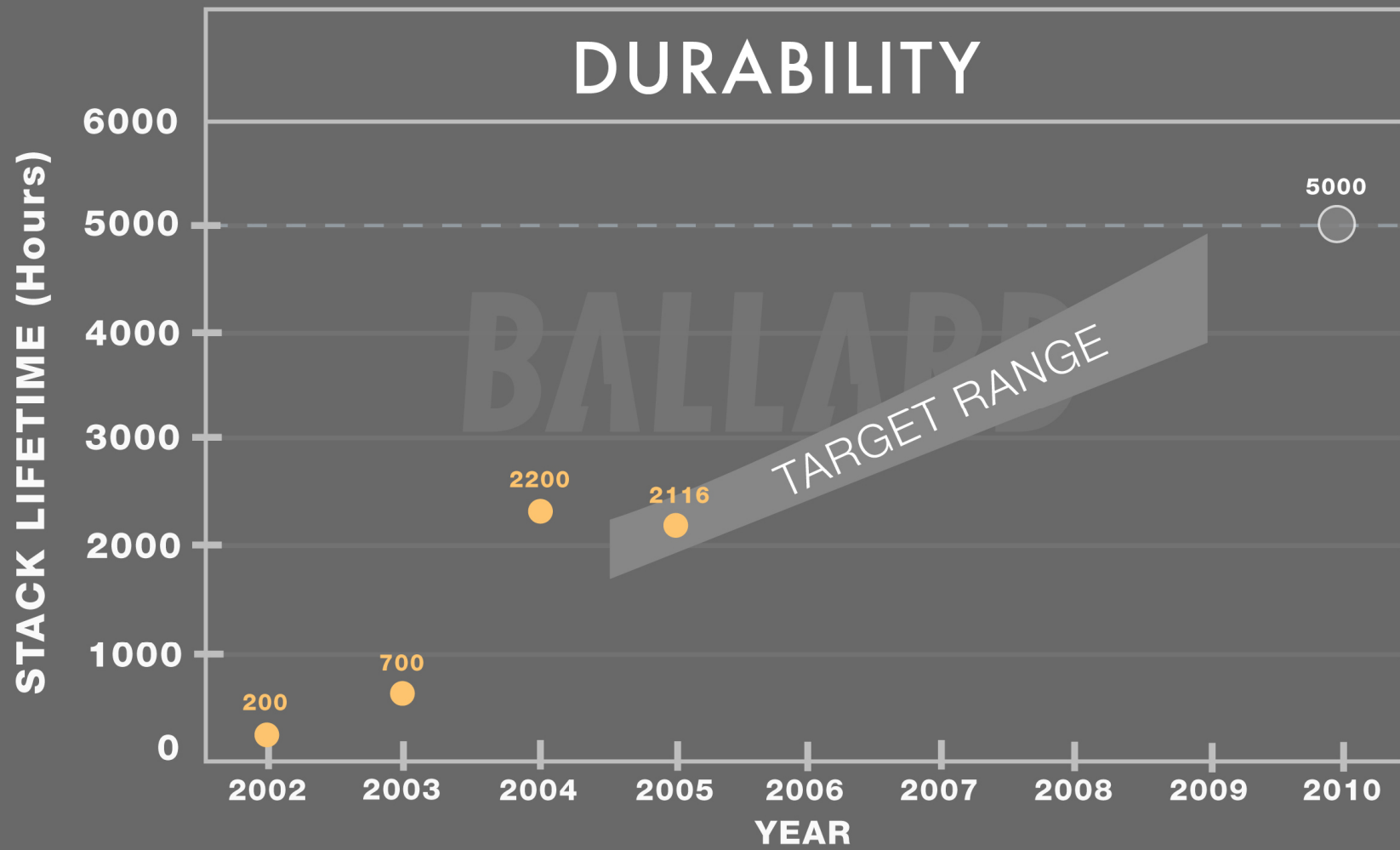
Legend

- Ballard's achievement to-date
- DOE and Ballard Target: \$30/kW net

Notes

- Production volume of 500,000 units per year
- Estimated cost for automotive stack: 2 row design, including hardware and packaging
- Platinum price = \$900/troz
- 2005: Stack gross power = 100 kW, System net power = 85 kW

DURABILITY

Legend

- Ballard's achievement to-date
- DOE and Ballard Target:
5,000 hours equivalent to 150,000 miles or 240,000 kilometers

MOTOR Z NOTRANJIM ZGOREVANJEM

GORIVO

kemična pretvorba

Toplotna energija

mehanska pretvorba

Mehanska energija

električna pretvorba

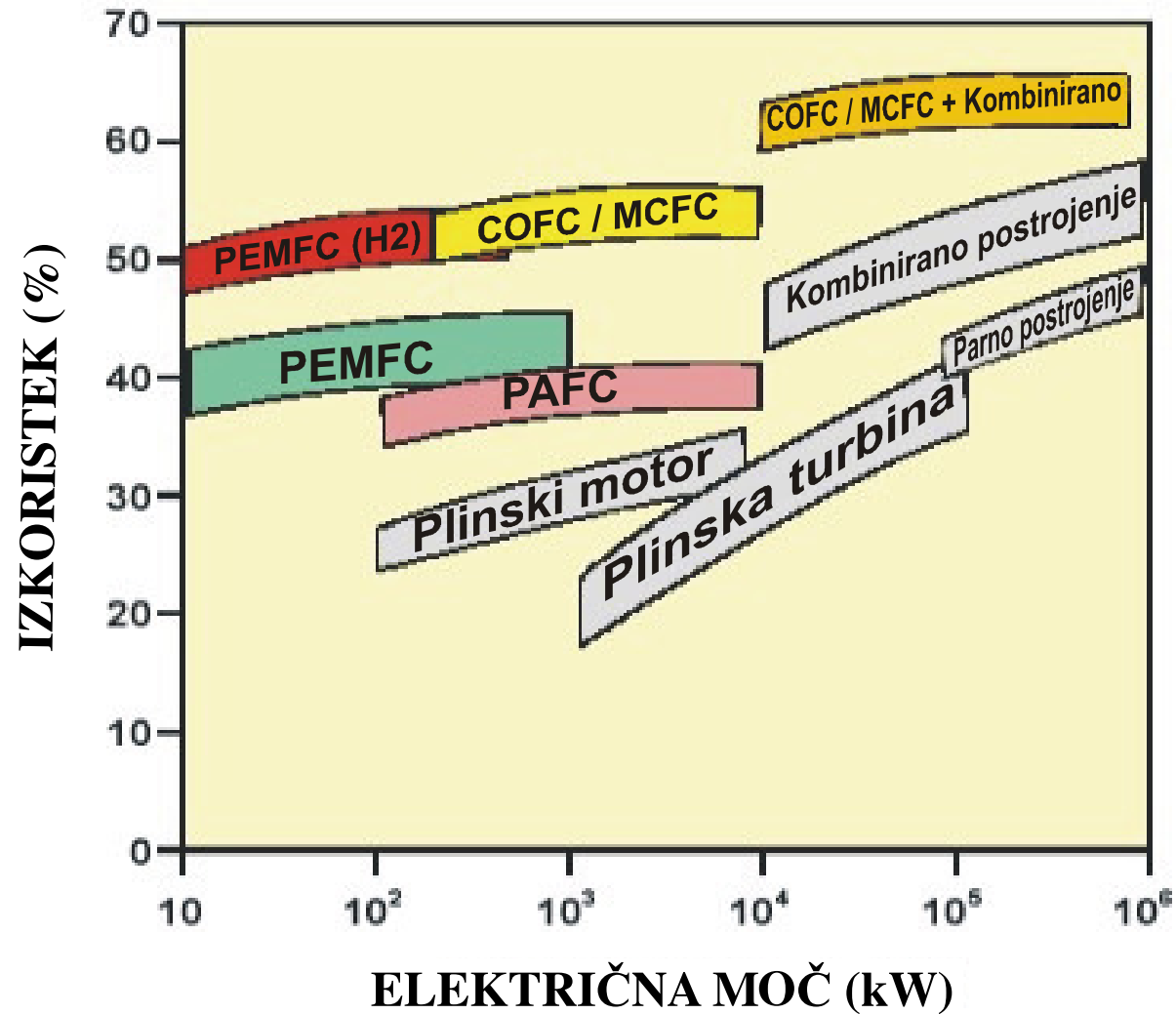
Električna energija

GORIVNA CELICA

GORIVO

elektro-kemična pretvorba

Električna energija

Primerjava območij moči in izkoristkov pretvorbe primarne energije goriv v električno energijo krožnih procesov in gorivnih celic

TOPLOTNI STROJ

kemična notranja energija goriva

kemična pretvorba

toplota

mehanska pretvorba

mehansko delo

električna pretvorba

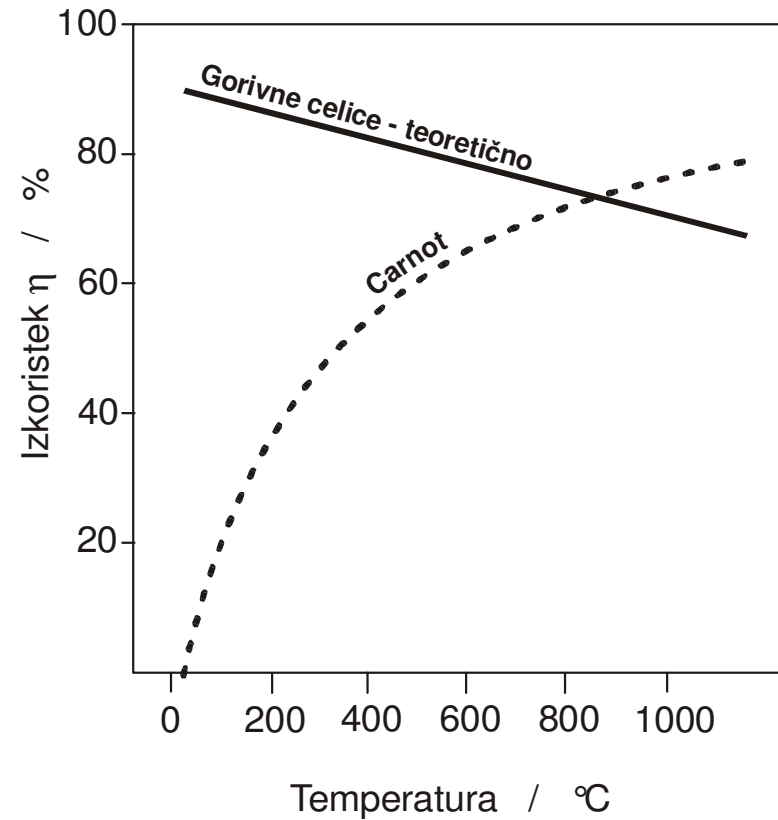
električna energija

GORIVNA CELICA

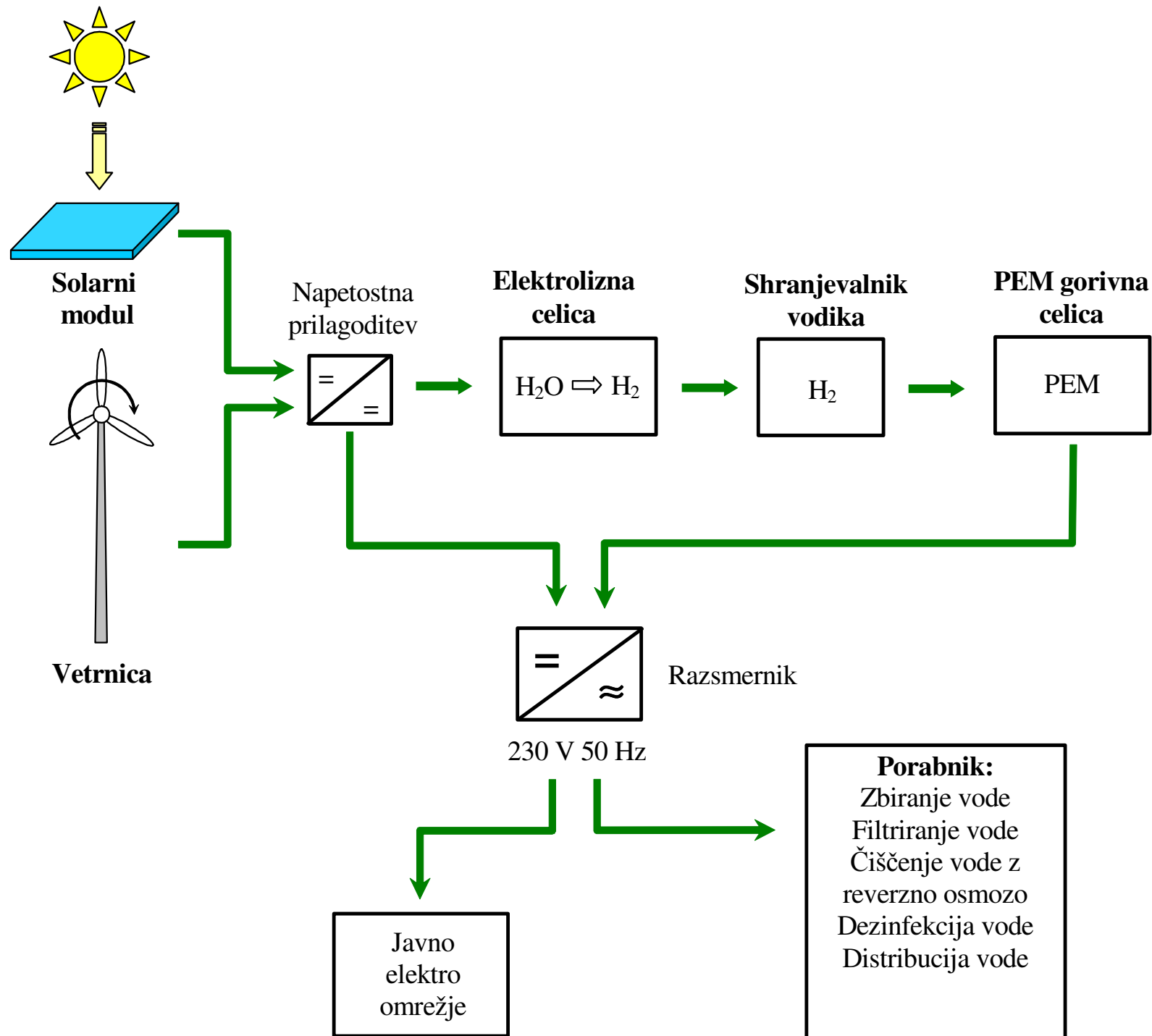
kemična notranja energija goriva

elektro-kemična pretvorba

električna energija

Primerjava energijskih pretvorb in izkoristkov v toplotnem stroju in gorivni celici

Specifications

Performance :	Rated net power	1200 watts ¹
	Rated current	46 Amps ¹
	DC voltage range	22 to 50 Volts
	Operating lifetime	1500 hours
Fuel :	Composition	99.99% dry gaseous hydrogen
	Supply pressure	10 to 250 PSIG
	Consumption	≤ 18.5 SLPM ²
Operating Environment :	Ambient temperature	3°C to 30°C (37°F to 86°F)
	Relative humidity	0% to 95% ³
	Location	Indoors and outdoors ⁴
Physical :	Length x width x height	56 x 25 x 33 cm (22 x 10 x 13 in)
	Weight	13 kg (29 lbs)
Certification :		CSA, UL
Emissions :	Liquid water	0.87 liters (30 fluid oz.) maximum per hour ²
	Noise	≤ 72 dBA @ 1 meter
Integration :	Fuel interface	45° flared tube fitting for 1/4" OD tubing – metallic
	Electrical interface	#8 AWG electrical wire
	Control interface	Full duplex RS 485

¹ Beginning of life, sea level, rated temperature range.

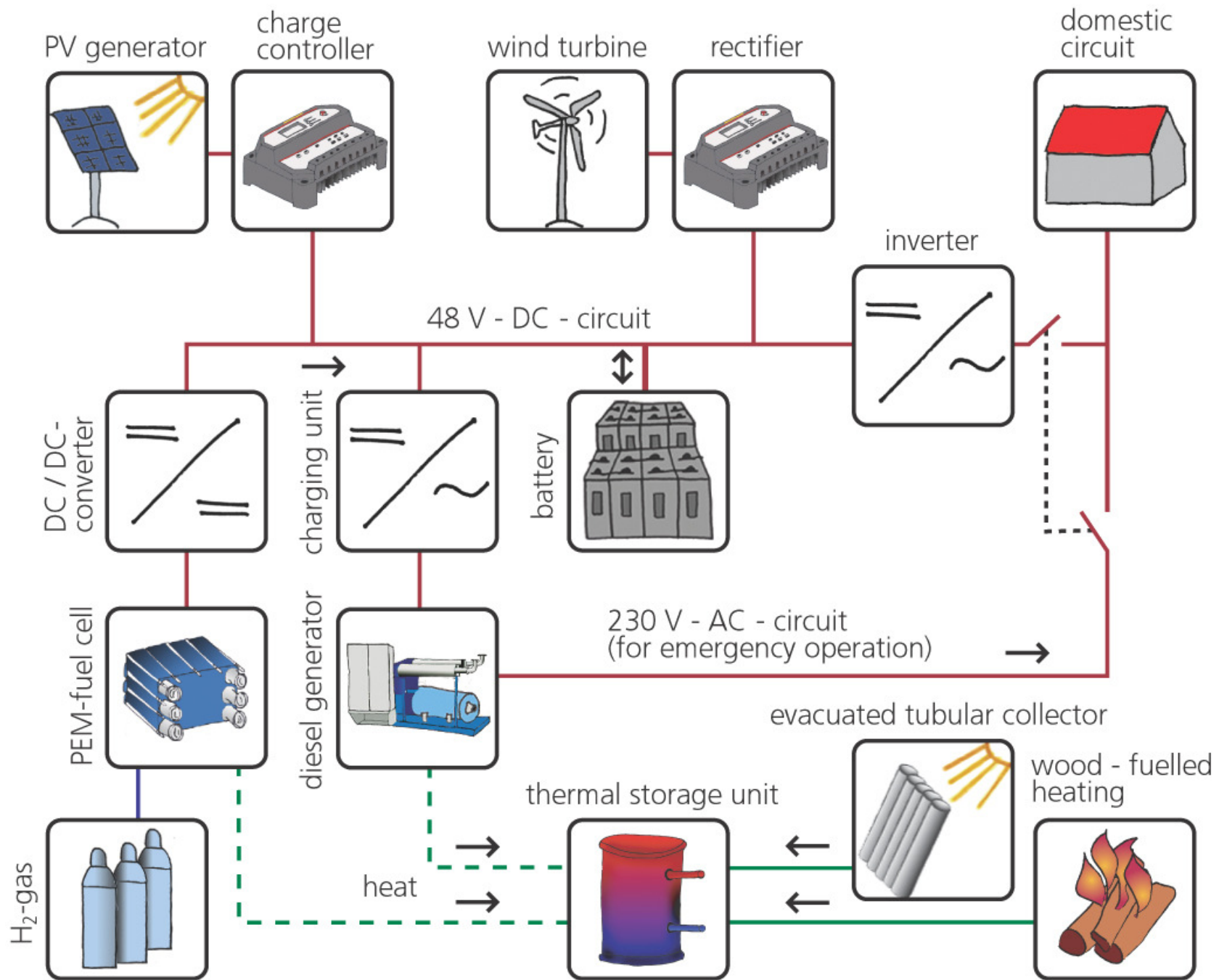
² At rated net power.

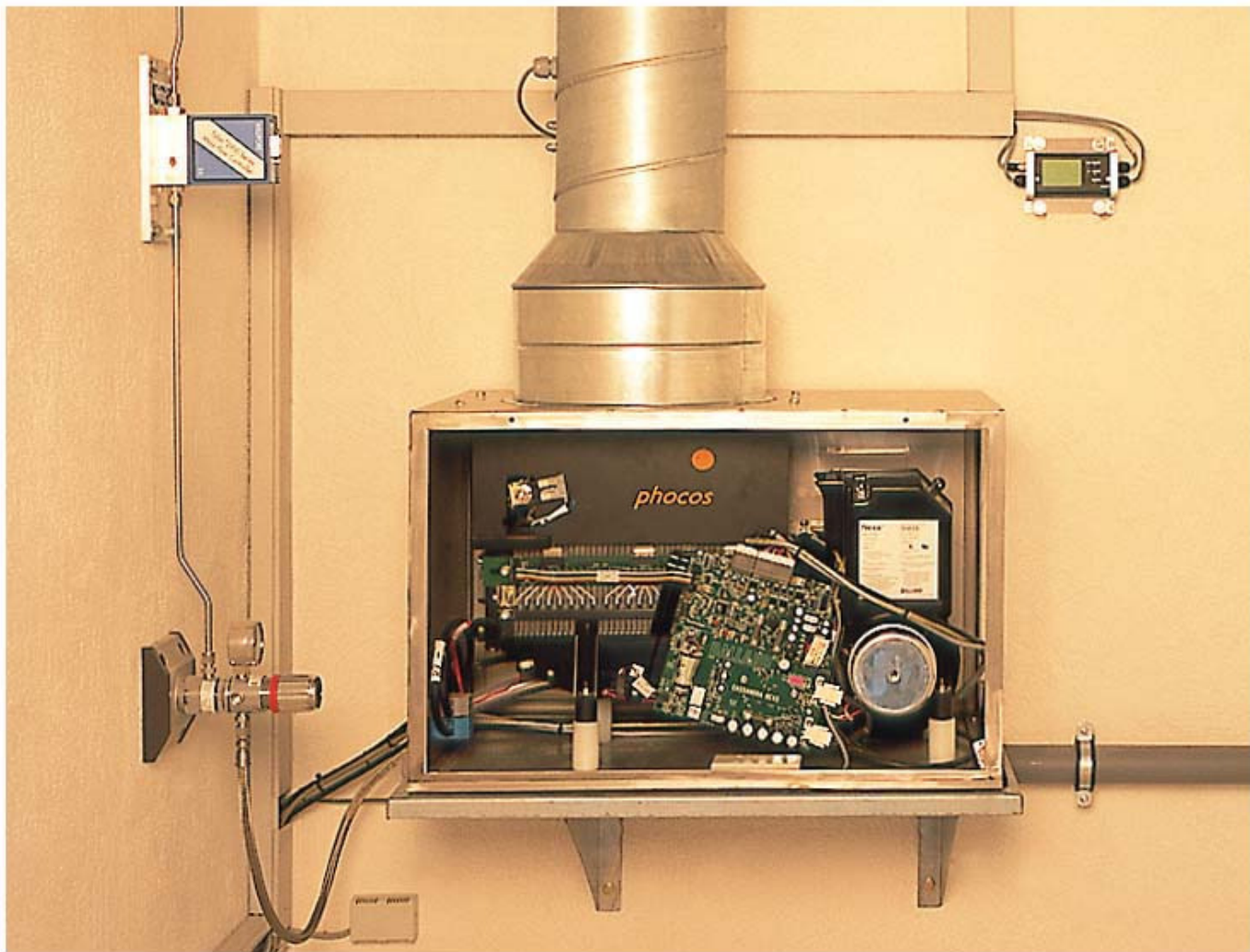
³ Non-condensing.

⁴ Unit must be protected from inclement weather, sand and dust.

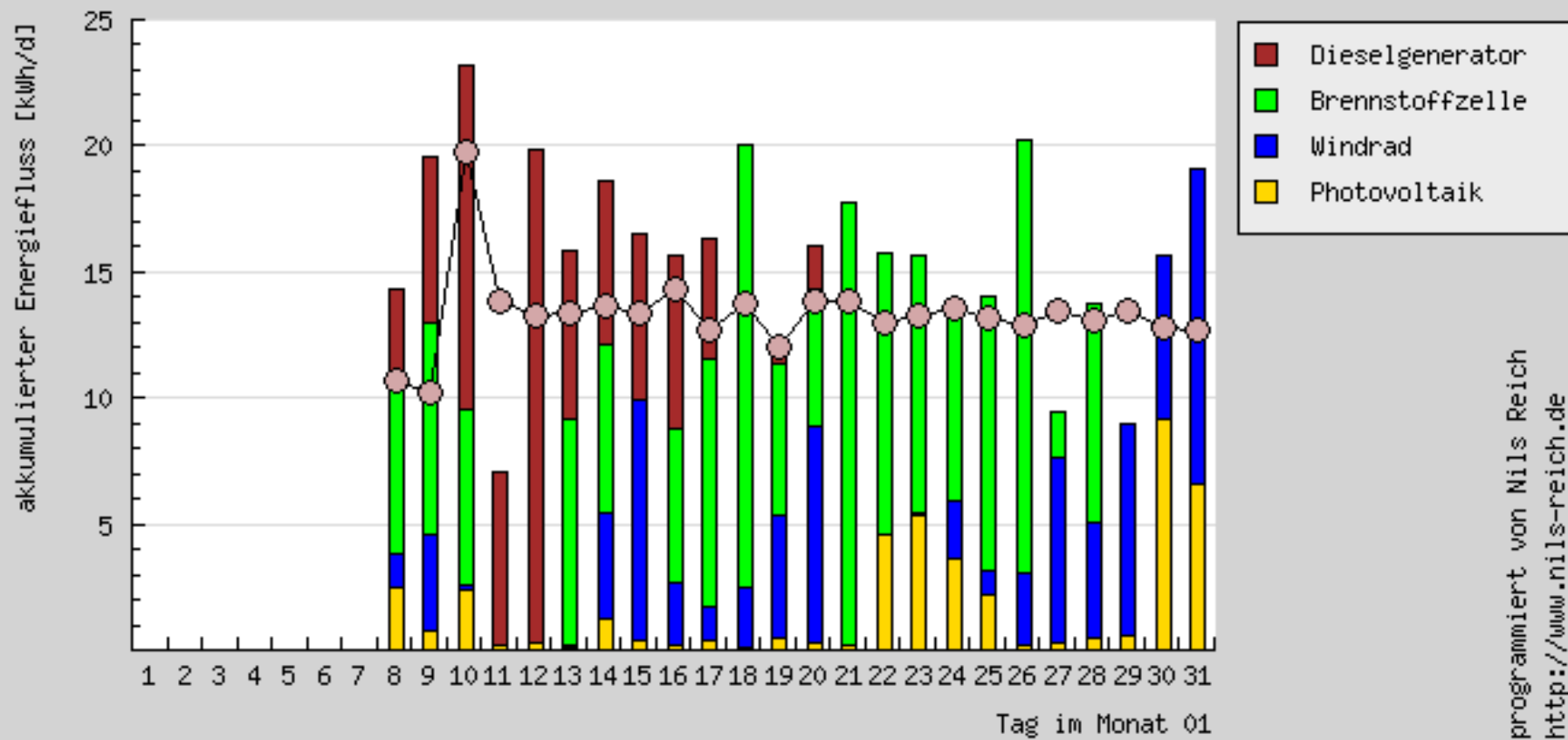

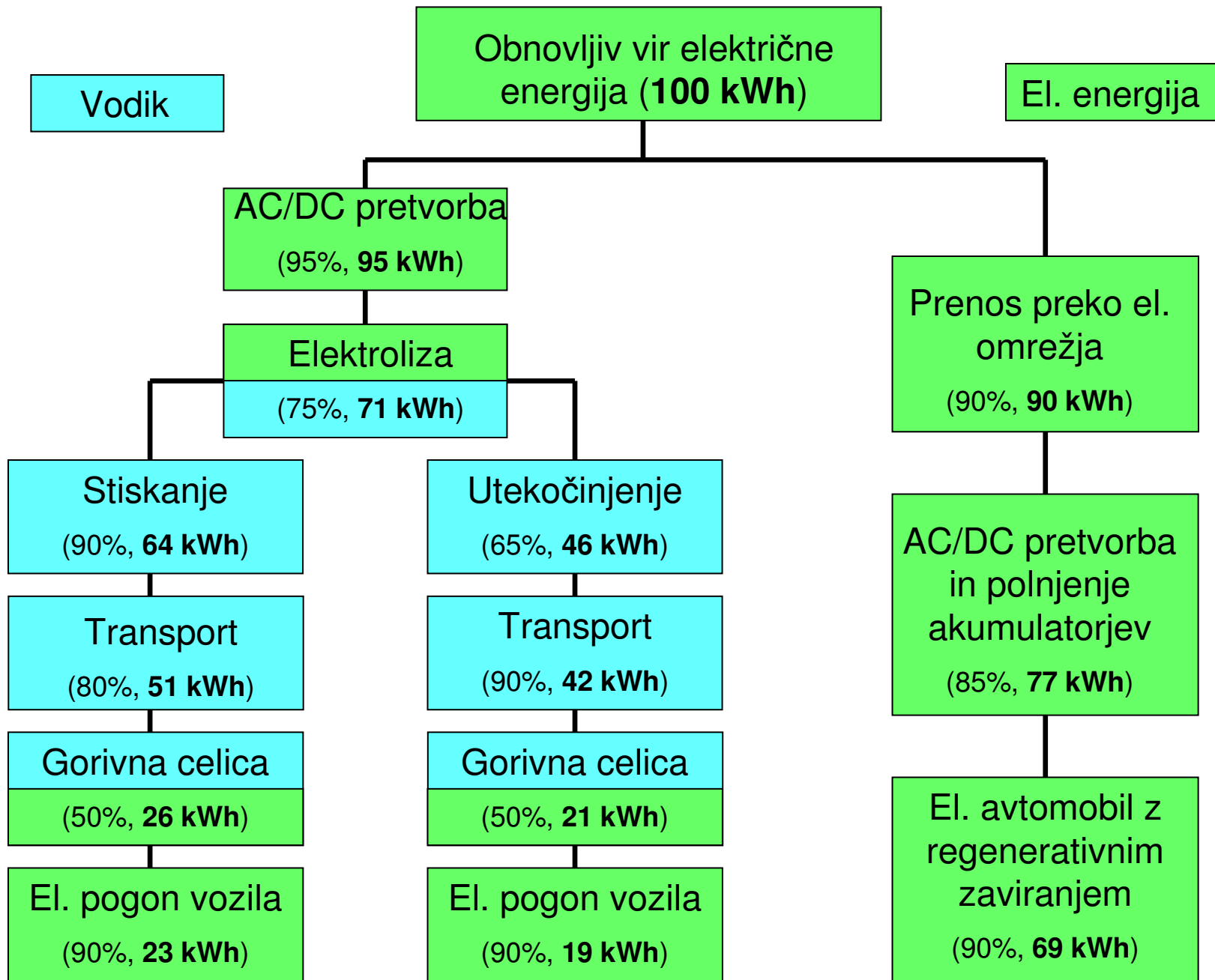

Übersicht [kWh/d] 01 - 2004

programmiert von Nils Reich
<http://www.nils-reich.de>

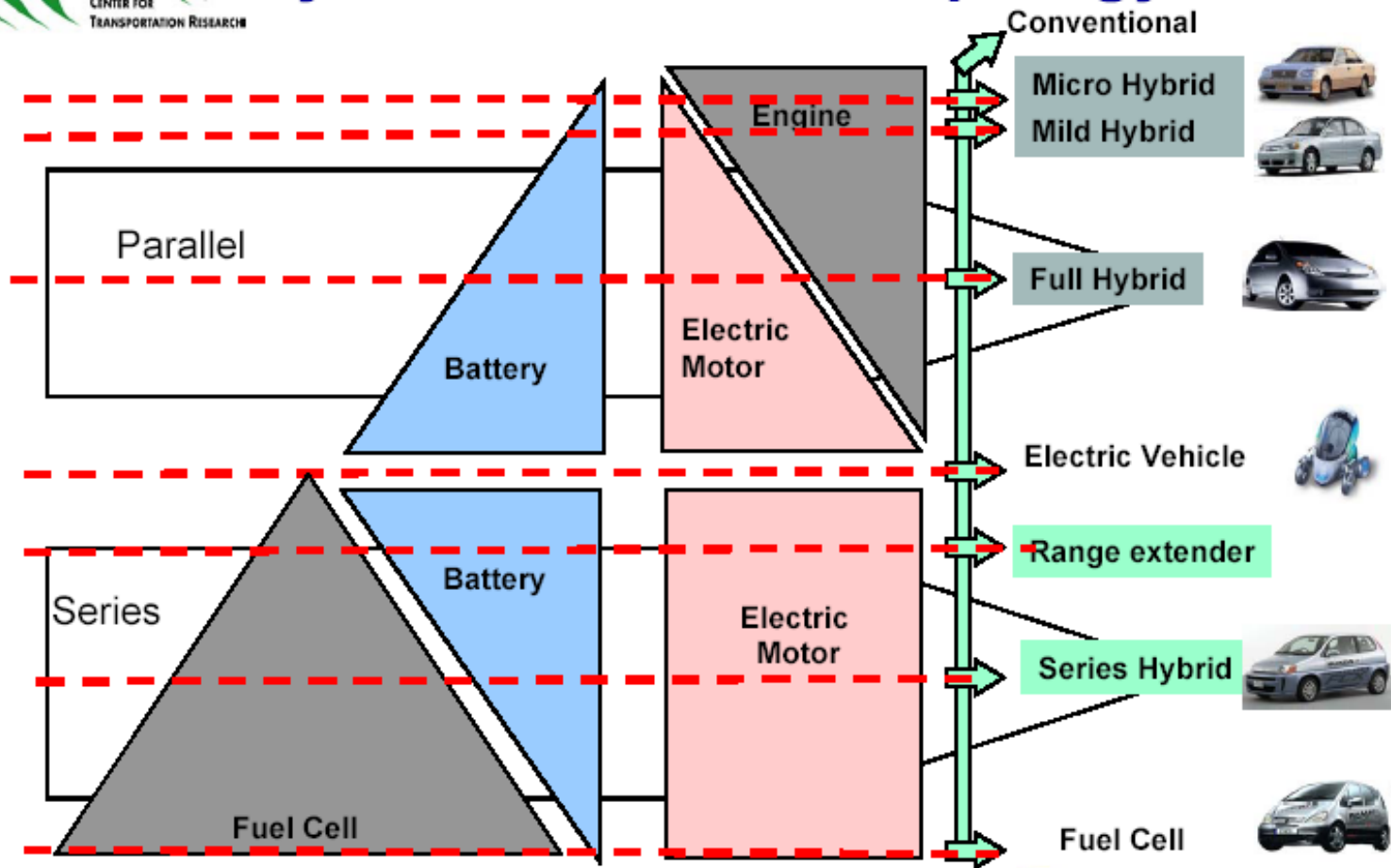
Kako naprej?

Cilji razvoja PEM gorivnih celic do leta 2010:

- Življenjska doba: 5000 ur delovanja
- Spodnja temperatura delovanja: - 30°C
- Gostota moči: 2500 W/l
- Cena: 30 USD/kW

Vir: Ballard, Kanada

Hybrid Powertrain Topology

Current and Future Light Duty HEVs with Battery Voltage and Chemistry

